



POLITIET
KRIPOS

VOLDTEKTSSITUASJONEN 2013

Kripos
Taktisk etterforskningsavdeling
Voldtektsgruppa

Mars 2014



Forord	3
Kapittel 1 Innledning	4
1.1 Formål og fokus	4
1.2 Kjernekar – holdningskampanje mot festrelaterte voldtekter	4
1.3 Hovedfunn	4
Kapittel 2 Datagrunnlag.....	5
2.1 Statistikkgrunnlag og andre kvalitative kilder.....	5
2.2 Inndeling av voldtekter i kategorier	6
Kapittel 3 Det juridiske voldtektsbegrepet.....	7
3.1 Voldtekt i juridisk forstand	
3.2 Utdyping av sentrale begreper i lovteksten.....	7
3.3 Grenseoppgangen mot straffeloven §§ 195, 196 og endring i den nye straffeloven av 2005	9
Kapittel 4 Anmeldte voldtekter	10
4.1 Antallet anmeldelser til politiet fordelt på statistikkgruppe	10
4.2 Omfang og årsaker til lave anmeldelsestall.....	10
4.3 Samarbeid mellom politi og overgrepsmottak	11
Kapittel 5 Voldtektssituasjonen i Norge.....	13
5.1 Voldtektsanmeldelser fordelt på kategori	13
5.2 Gjerningspersonen	13
5.3 Personer som begår flere voldtekter	16
5.4 Fornærmede.....	18
5.5 Fordeling av voldtektsanmeldelser på landsbasis og politidistrikter.....	20
5.6 Når begås voldtektene i Norge?	22
Kapittel 6 Bruken av DNA i voldtektssaker	23
6.1 DNA-registeret	23
6.2 DNA-bevisets betydning i voldtektssaker	24
6.3 Voldtektssaker, DNA og internasjonalt politisamarbeid	27
Fremtidsutsikter	29
Referanser.....	30

Forord

Voldtektssituasjonen 2013 er den tredje rapporten om voldtektssituasjonen i Norge som utgis av Kripos. Som i de tidligere rapportene er hovedformålet å beskrive omstendighetene rundt voldtektene i foregående år. På bakgrunn av Riksadvokatens nye retningslinjer for registrering av DNA fra oktober 2013 retter rapporten også søkelyset mot DNA-bevisets betydning i voldtektssaker samt betydningen av et effektivt internasjonalt politisamarbeid på dette området.

Voldtektsgruppa¹ på Kripos har siden opprettelsen i 2010 tilegnet seg bred kompetanse om voldtekt og voldtektssituasjonen. Gjennom etterretning, etterforskning og bistand til distriktene bidrar gruppen til et stadig mer verdifullt nasjonalt fagmiljø. Dette vil forhåpentligvis øke muligheten for å oppklare flere saker.

I fjorårets rapport ble det rettet søkelys mot festrelaterte voldtekter, ungdom og rus. Rapporten viste at om lag 40 % av anmeldte voldtekter var knyttet til fest. I etterkant av utgivelsen besluttet Kripos å iverksette en landsdekkende holdningskampanje. Kampanjen *Kjernekar* ble lansert i november 2013. Hovedarenaen er sosiale medier, og kampanjen har fått stor oppmerksomhet. Kripos er stolte over å kunne bidra til dette forebyggende tiltaket, i samarbeid med Justis- og beredskapsdepartementet.

Med denne rapporten ønsker Kripos å bidra til økt kunnskap om voldtektssituasjonen i Norge. Voldtekt er svært alvorlig kriminalitet som påfører offeret store lidelser og belastninger. Kunnskap om fenomenet er viktig for å kunne iverksette de rette tiltakene.

Kripos, mars 2014



Ketil Haukaas
Sjef Kripos

¹ Voldtektsgruppa på Kripos ble etablert som et prosjekt i henhold til St.prp. 1 (2009–2010).

Kapittel 1

Innledning

1.1 Formål og fokus

Rapportens formål er å beskrive noen av omstendighetene rundt voldtekter i foregående år. Mens fjorårets rapport rettet søkelyset mot festrelaterte voldtekter, rus og ungdomskultur, har vi i år valgt å fokusere spesielt på betydningen av DNA som bevis i voldtektssaker. Årsaken til valget av dette temaet er Riksadvokatens nye retningslinjer for registrering i DNA-registeret som ble sendt ut i oktober 2013. I retningslinjene inngår en senket terskel for registrering av lovbrutere i DNA-registeret, noe som forhåpentligvis vil øke muligheten for oppklaring av flere voldtektssaker.

1.2 Kjernekar – holdningskampanje mot festrelaterte voldtekter

Lanseringen av den landsdekkende holdningskampanjen *Kjernekar* er et resultat av fjorårets rapport og et tiltak i arbeidet med å forebygge voldtekter relatert til fest og rus. Målgruppen er gutter/menn i alderen 18–35 år. Ønsket var å bevisstgjøre målgruppen slik at de endrer sine holdninger, og vise at alle har et ansvar for å følge med og ta ansvar for hverandre. Holdningskampanjen er et samarbeidsprosjekt med Justis- og beredskapsdepartementet.

I holdningskampanjen er begrepet *kjernekar* brukt for å nå ut til unge gutter spesielt. Med *kjernekar* mener vi han som følger med litt ekstra, og som tar ansvar. En *kjernekar* er der for vennene sine hvis de mister kontrollen. Sosiale medier, spesielt Facebook, er hovedarenaen for kampanjen. I tillegg benyttes plakater, klistremerker, kampanjebrev og annonser i lokalaviser og på nettstedet.



Kampanjens første del ble sluppet i november 2013. Under denne første perioden har samtlige politidistrikter vært involvert og

bidratt sterkt i gjennomføringen av den landsdekkende holdningskampanjen. Politidistriktene gjør en meget god jobb med å spre den til målgruppen og benytter lokale vinklinger for å nå ut med budskapet.

Kampanjens andre del vil bli lansert i april 2014. Denne delen vil ha samme budskap, men retter seg spesielt mot russ, russearrangementer og festivaler.

1.3 Hovedfunn

- Siden økningen fra 2010 til 2011 har antallet voldtektsanmeldelser på landsbasis vært stabilt.²
- Festrelaterte voldtekter utgjør fremdeles den største andelen av anmeldte voldtekter, en andel som er uendret i forhold til 2012.³
- Etter nedgangen fra 2011 til 2012 har antallet overfallsvoldtekter stabilisert seg.⁴
- Andelen anmeldte sårbarhetsvoldtekter er fremdeles lav, men viser en økende tendens.⁵
- 73 % av personene som er registrert som mistenkt, siktet eller domfelt i voldtektssaker i 2013, er også registrert med andre lovbrudd. Den senkede terskelen for registrering av DNA øker sannsynligheten for at flere voldtektssaker med ukjent gjerningsperson kan bli oppklart.
- I Norge ligger det et betydelig potensial i å utnytte eksisterende lovverk for innhenting av DNA for å oppklare flere voldtektssaker. De nye retningslinjene som trådte i kraft i oktober 2013, forsterker dette potensialet.
- Utveksling av DNA-profiler gjennom internasjonalt politisamarbeid har de siste årene ført til oppklaring av flere voldtektssaker med ukjent gjerningsperson. Implementering av allerede inngåtte avtaler vil sannsynligvis kunne øke dette antallet.

2 Basert på tall fra STRASAK, politiets elektroniske straffesaksjournal.

3 Basert på innrapporterte anmeldelser til Kripos

4 Basert på innrapporterte anmeldelser til Kripos

5 Basert på innrapporterte anmeldelser til Kripos

Kapittel 2

Datagrunnlag

I dette kapitlet vil vi redegjøre for rapportens statistikkgrunnlag og andre kvalitative kilder.

2.1 Statistikkgrunnlag og andre kvalitative kilder

Rapporten bygger på opplysninger hentet fra STRASAK⁶, Voldtektsgruppas egen statistikk samt annen relevant litteratur. Ett eksempel på relevant litteratur er rapporten *Menn som har begått voldtekt* fra Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS). Rapporten fra 2013 er en kunnskapsstatus om menn som begår voldtekt eller andre grove, seksuelle krenkelser, og har vært til god hjelp i arbeidet med å supplere vår statistikk med forskningsresultater på området. Et annet eksempel er Politihøgskolens evaluering av DNA-reformen, *Fra spor til dom*, som blant annet belyser betydningen av DNA som bevis i voldtektssaker. Evalueringen ble utgitt i februar 2014.

STRASAK

Fra STRASAK har vi hentet ut informasjon om det totale antall voldtektsanmeldelser i Norge i 2013. Som tidligere år er det *anmeldelsestidspunktet*, ikke *gjernings-tidspunktet*, som er brukt i rapporten. Dette innebærer at voldtekter som fant sted i 2013, men ikke ble anmeldt samme år, ikke er inkludert i undersøkelsen. Tilsvarende er voldtekter som fant sted før 2012, men først ble anmeldt i 2013, tatt med.

Vår erfaring er at dette uttrekket gir det mest representative bildet på undersøkelsestidspunktet. Statistisk sett viser det seg at denne metoden gir et resultat som ligger tett opp til et historisk uttrekk med utgangspunkt i gjerningsdato.

Fra STRASAK har vi også hentet tallmateriale om anmeldelser av voldtekt på landsbasis, gjerningsperson⁷ og offer.

REGISTRERTE ANMELDELSER:

STRASAK: Antallet registrerte anmeldelser for voldtekt i 2013:

1246

KRIPPOS: Antallet registrerte innrapporterte anmeldelser i 2013:

810

REGISTRERTE GJERNINGSPERSONER:

STRASAK: Antallet gjerningspersoner anmeldt for voldtekt (mistenkt/siktet/domfelt) registrert i 2013:

998

KRIPPOS: Antallet gjerningspersoner registrert i innrapporterte anmeldelser i 2013:

655

REGISTRERTE FORNÆRMEDE:

STRASAK: Antallet fornærmede registrert i 2013:

1195

KRIPPOS: Antallet fornærmede registrert i innrapporterte anmeldelser i 2013:

817

Voldtektsgruppas statistikk

Voldtektsgruppas statistikk (heretter kalt Kripo's statistikk) er bygget på de voldtektsanmeldelser Kripo's har mottatt fra politidistriktene.⁸ Det er Voldtektsgruppa som mottar anmeldelsene, og som deretter deler inn i ulike kategorier. Vi vil understreke at anmeldelsene, og dermed også statistikken, er basert på fornærmedes forklaring. Statistikken er et viktig bidrag i Kripo's nasjonale oversikt over voldtektssituasjonen.

Som i fjor, omfatter årets statistikk kun en del (65 %) av det totale antall voldtektsanmeldelser. En utfordring med statistikken er at det, på grunn av den tilfeldige utvelgelsen av saker, foreligger en risiko for at saksutvalget er skjevt, slik at statistikken ikke fullt ut er representativ for det nasjonale voldtektsbildet.⁹ En annen utfordring er at en del av de innrapporterte

⁶ Dato for uttrekk av saker og forhold er henholdsvis 7. og 10. februar.

⁷ Tallet på gjerningspersoner i STRASAK kan være lavere enn det reelle antallet mistenkte i straffesaker. Årsaken er at gjerningspersonen kan være omhandlet i sakens dokumenter uten at vedkommende er lagt inn i STRASAK, eller at vedkommende er identifisert, men ennå ikke lagt inn på det tidspunktet statistikken trekkes ut.

⁸ Politidistriktene skal sende voldtektsanmeldelser gjennom Basis Løsning – politiets straffesakssystem (BL).

⁹ Ifølge forskeren Ottar Hellevik vil statistikken være basert på en "slumpmessig (accidental) utvelgning". Hellevik definerer "slumpmessig" som "hvilke enheter som kommer med i utvalget verken bestemmes fullstendig av forskeren eller av enhetene." (Hellevik 1977, s. 82). I dette tilfellet er det politidistriktenes valg av innsendte anmeldelser i BL som er grunnlaget for Kripo's statistikk. Et annet spørsmål er hvorvidt noen politidistrikter har rapportert prosentvis flere saker av en bestemt kategori.

anmeldelsene mangler nødvendige opplysninger, og at utvalget (N) i noen deler av statistikken er mindre enn det totale antall rapporterte anmeldelser til Kriplos. Noen anmeldelser kommer også for sent til å bli inkludert i årets statistikk.

2.2 Inndeling av voldtekter i kategorier

Inndelingen av voldtektsanmeldelser i fire kategorier er nå etablert som et analytisk verktøy ved Voldtektsgruppa. Denne typologiseringen av voldtekter ble første gang foretatt av Oslo politidistrikt i 2011.¹⁰

En vesentlig utfordring ved inndeling av voldtekter i fire kategorier ligger i at kategoriene ikke dekker alle voldtekter som anmeldes, og at det ikke er enkelt å systematisere konkrete hendelser.^{11,12} Det finnes ikke egne koder i STRASAK for disse kategoriene. Kategoriseringen foretas utelukkende av Voldtektsgruppa på Kriplos.

De fire kategoriene kan beskrives som følger:

Festrelaterte voldtekter skjer typisk i forbindelse med fest eller uteliv. Partene (både fornærmede og gjerningsperson) er ofte unge, og overgrepene skjer etter en viss kontaktetablering. Typiske trekk er at begge parter har konsumert betydelige mengder alkohol.

Sårbarhetsvoldtekter kjennetegnes ved at de fornærmede lever et liv som medfører at de stilles i særlige sårbare situasjoner. Dette gjør dem spesielt utsatte for gjentatte overgrep. Ofrene er isolerte og står alene overfor ustabile og/eller aggressive personer. De mangler ofte sosialt nettverk og kompetanse og har liten mulighet til å komme seg ut av situasjonen. Prostituerte, rusmisbrukere og personer som oppholder seg i trygdeboliger eller institusjoner, vil være spesielt utsatt.

Overfallsvoldtekter skjer typisk overfor intetanende personer, gjerne uten foranledning, og hvor fornærmede ser ut til å være et tilfeldig valgt offer for en ukjent gjerningsmann. Voldtekten begås som regel på offentlig sted, men kan også skje på utested, i oppgang eller i bil. Gjerningsmannen pasifiserer ofte offeret ved bruk av vold eller trusler.

Relasjonsvoldtekter er voldtekter der offer og gjerningsperson er eller har vært ektefeller, kjærester eller partnere. Hendelsen kan være enkeltstående eller en del av en historikk hvor vold, trusler og seksuelle krenkelser har preget parforholdet over lengre tid.

I gruppen ”**annen**” faller voldtekter som ikke kan inndeles og typologiseres i kategoriene nevnt ovenfor. Et typisk eksempel vil være *voldtekt etter kontaktetablering på Internett og sosiale medier*. I flere anmeldelser har fornærmede beskrevet hvordan de har kommet i kontakt via Internett, og videre hvordan et av de første møtene har endt opp i en voldtekt.

Det å finne ofre på Internett og sosiale medier er en fremgangsmåte som blir anvendt av seksualforbrytere generelt, herunder voldtektsforbrytere. Disse lovbrøtterne har ofte fokus på barn og ungdom, men også voksne kan bli rammet. I denne type saker vil det ofte være et element av fordekt virksomhet i den hensikt å etablere kontakt med fornærmede. Metodene kan være overtalelse, manipulering eller direkte trusler. Noen av disse sakene har politiet avdekket ved gjennomgang av databeslag på bakgrunn av en enkelt anmeldelse, eller som et resultat av nasjonalt eller internasjonalt politisamarbeid. Det er verdt å merke seg at voldtektsbestemmelsen i straffeloven kan komme til anvendelse selv om det ikke har vært noen fysisk kontakt mellom gjerningsperson og fornærmede.

Et annet eksempel på overgrep som kan være vanskelige å plassere, er voldtekter begått av venner eller bekjente utenom festsammenheng. Denne typen behandles spesielt i rapporten fra NKVTS.¹³

10 Oslo politidistrikt 2011

11 Oslo politidistrikt 2012

12 Utfordringene knyttet til kategorisering av voldtektstyper omtales også av Østby 2012 og NKVTS 2013.

13 NKVTS 2013

Kapittel 3

Det juridiske voldtektsbegrepet

Hvilke handlinger som utgjør voldtekt i juridisk forstand, og dermed omhandles i denne rapporten, har endret seg noe over tid. Definisjonen ble sist endret i 2000, da sedelighetskapitlet i straffeloven ble omskrevet og redigert.¹⁴ Da ble voldtektsdefinisjonen utvidet til også å gjelde utnyttelse av en persons hjelpeløshet grunnet bevisstløshet, rus eller søvn. I tillegg valgte man å kriminalisere grovt uaktsom voldtekt (§ 192 fjerde ledd). I den nye straffeloven av 2005, som ennå ikke er trådt i kraft, er lovteksten endret ytterligere. På denne bakgrunn kan det være hensiktsmessig med en kort gjennomgang av lovbestemmelsene.

3.1 Voldtekt i juridisk forstand¹⁵

Voldtekt er regulert i straffeloven kapittel 19 § 192, som lyder:

Den som

- a) *skaffer seg seksuell omgang ved vold eller ved truende adferd, eller*
- b) *har seksuell omgang med noen som er bevisstløs eller av andre grunner ute av stand til å motsette seg handlingen, eller*
- c) *ved vold eller ved truende adferd får noen til å ha seksuell omgang med en annen, eller til å utføre tilsvarende handlinger med seg selv, straffes for voldtekt med fengsel inntil 10 år. Ved vurdering av om det er utøvd vold eller truende adferd eller om fornærmede var ute av stand til å motsette seg handlingen, skal det legges vekt på om fornærmede var under 14 år.*

Straffen er fengsel i minst 3 år dersom

- a) *den seksuelle omgang var samleie, eller*
- b) *den skyldige har fremkalt en tilstand som nevnt i første ledd bokstav b for å oppnå seksuell omgang.*

Fengsel inntil 21 år kan idømmes dersom

- a) *voldtekten er begått av flere i fellesskap*
- b) *voldtekten er begått på en særlig smertefull eller særlig krenkende måte,*
- c) *den skyldige tidligere er straffet etter denne bestemmelsen eller etter § 195,*

eller

- d) *den fornærmede som følge av handlingen dør eller får betydelig skade på legeme eller helse. Seksuelt overførbart sykdom og allmennfarlig smittsom sykdom jf. smittevernloven § 1-3 jf. nr. 3, jf. nr. 1, regnes alltid som betydelig skade på legeme eller helse etter denne paragrafen.*

Den som ved grov uaktsomhet gjør seg skyldig i voldtekt etter første ledd, straffes med fengsel inntil 5 år.

Foreligger omstendigheter som nevnt i tredje ledd, er straffen fengsel inntil 8 år.

Det foreligger omfattende juridisk litteratur om tolkningen av § 192, og det er ikke mulig innenfor rammen av denne rapporten å gi en utfyllende presentasjon av denne. Vi vil likevel kort gjøre rede for innholdet i noen av lovtekstens begreper.

3.2 Utdyping av sentrale begreper i lovteksten

§ 192 a): "... skaffer seg seksuell omgang ved vold eller truende adferd":

Frem til lovendringen i år 2000 brukte loven formuleringen "tvinger". Hensikten med å erstatte "tvinge" med "**skaffe seg**" var å erstatte et uttrykkelig krav om tvang med etablering av en årsakssammenheng mellom voldsutøvelsen og/eller den truende adferden og den seksuelle omgangen.¹⁶

¹⁴ Jamfør Ot.prp. nr. 28 (1999–2000).

¹⁵ Voldtektsbegrepet i juridisk forstand omhandles her ifølge den gjeldende straffeloven (etter endringen av § 192 ved lov av 11. august 2000 nr. 76).

¹⁶ Matningsdal 2010

Definisjonen av begrepet **seksuell omgang** fremgår ikke av loven, men har fått sitt innhold gjennom rettspraksis. Det nasjonale statsadvokatembetet definerer begrepet som samleie, vaginalt eller analt, jf. straffeloven § 206: *”Begrepet omfatter imidlertid flere handlinger enn de som i loven er definert som samleie. Av rettspraksis følger det at alle former for masturbasjon omfattes av begrepet seksuell omgang. Likeså omfattes alle former for samleieliknende handlinger, for eksempel at en mann gnir sin penis mot en kvinnes mage. Innføring av fingre i vagina eller endetarmsåpningen vil også betraktes som seksuell omgang, likeså slikking av kjønnsorganer.”*¹⁷

Loven sonderer mellom seksuell omgang, seksuell handling og visse former for seksuelt krenkende adferd.

Med **vold** menes *”... enhver maktanvendelse mot fornærmedes legeme som utføres med det forsett å overvinne en motstand. Det er irrelevant om fornærmede settes ute av stand til å forsvare seg eller hensikten gjennomføres til tross for motstanden.”*¹⁸ Typiske voldshandlinger kan være slag, kveletak eller at gjerningsmannen presser fornærmede ned eller holder fornærmedes ben og armer.

Truende adferd kan innebære frykt for liv og helse, men omfatter også trusler om å sette ut rykter om fornærmede. *”Jo mindre alvorlig trusselen er, desto mindre sannsynlig vil det imidlertid være at den har vært årsak til den seksuelle omgangen.”*¹⁹ Det er likegyldig om trusselen skjer ved ord eller handling. Likedan er det irrelevant om gjerningspersonen ville ha avstått fra å realisere trusselen om han ikke hadde fått sin vilje.

Hva som kommer inn under de to begrepene **vold** og **truende adferd**, er relativt og situasjonsbetinget. Det kreves imidlertid mindre styrke i overgrepet når fornærmede er mindreårig eller på annet vis i en sårbar posisjon i forhold til gjerningsmannen.²⁰



§ 192 1. ledd b): *”... har seksuell omgang med noen som er bevisstløs, eller av andre grunner ute av stand til å motsette seg handlingen...”*

Med **bevisstløs** menes eksempelvis selvpåført rus, hypnose, søvn eller en bevisstløs tilstand forårsaket av sykdom. Det er heller ikke lov til å ha seksuell omgang med en sovende person, selv om gjerningspersonen antok at fornærmede ville ha samtykket. *”At vedkommende har samtykket i handlingen i bevisst tilstand, gir ikke gjerningspersonen rett til å benytte seg av samtykket etter at bevisstløsheten er inntrådt.”*²¹

Loven tar også høyde for tilstander som ikke kan betegnes som bevisstløshet, men som gjør vedkommende ute av stand til å *”motsette seg handlingen”*, for eksempel alvorlige fysiske eller mentale skader eller hemninger.²² Alternativet omfatter altså også tilfeller hvor den psykiske evnen til motstand er borte.

§ 192 3. ledd a): *”... voldtekten er begått av flere i fellesskap”*

I bestemmelsens tredje ledd omtales det som normalt kalles gruppevoldtekt, hvor en person både begår en voldtekt og medvirker til de øvriges overgrep.

17 Det nasjonale statsadvokatembetet 2009, s. 21

18 Matningsdal 2010, s.74

19 Ot.prp. nr. 28 (1999–2000) i Matningsdal 2010

20 Matningsdal 2010

21 Matningsdal 2010, s. 176.

22 Helset 2009

§ 192 3. ledd b): ”...en særlig smertefull eller særlig krenkende måte...”

Hvorvidt en voldtekt er begått på ”en særlig smertefull eller særlig krenkende måte” er en skjønsmessig vurdering hvor blant annet fornærmedes alder og utrustning skal stå sentralt.²³

§ 192 3. ledd d): ”betydelig skade på legeme eller helse...”

Med ”betydelig skade på legeme eller helse...” menes ”tap eller vesentlig svekkelse av en sans, et viktig organ eller en viktig kroppsdel, vesentlig vansirethet, livsfarlig eller langvarig sykdom eller alvorlig psykisk skade.”²⁴

Som betydelig skade på legeme regnes også seksuelt overførbart sykdom og allmennfarlig smittsom sykdom. ”Alvorlig psykisk skade” omfatter ”tilstander som alvorlige og langvarige depresjoner, tvangs- og angstnevroses, spiseforstyrrelser og lignende”.²⁵

§ 192 4. ledd: ”grov uaktsomhet”

I ”grov uaktsomhet” ligger det at gjerningspersonen burde forstått at fornærmede ikke ønsket seksuell omgang. Bestemmelsen ble vedtatt for å kunne dømme tiltalte for voldtekt i tilfeller der vedkommende hevder at han/hun trodde fornærmedes motstand var symbolsk og neppe alvorlig ment. Man ville altså unngå å ”utelukke alvorlige integritetskrenkelser fra straffansvar”, noe som ville ”harmonere dårlig med de verdene straffelovgivningen skal beskytte”.²⁶

§ 192 jf. § 49 – forsøk på voldtekt

Denne rapporten inneholder også statistikk over **forsøk på voldtekt**, noe som er straffbart etter straffeloven § 49. Forsøk på voldtekt vil foreligge i de tilfeller der gjerningsinnholdet i straffebudet ikke er oppfylt, men hvor det foreligger tilstrekkelig skyld hos gjerningspersonen.

3.3 Grenseoppgangen mot straffeloven §§ 195, 196 og endring i den nye straffeloven av 2005

I den nye straffeloven av 2005, som ikke er trådt i kraft, vil seksuell omgang med barn under 14 år være voldtekt. Etter gjeldende rett reguleres slike handlinger av straffeloven § 195. Lovendringen reflekterer et ønske om ”... sterkere understreking av at barn under den seksuelle lavalder ikke kan samtykke i seksuell omgang, og behov for å signalisere alvoret i seksuelle overgrep mot barn”.²⁷

23 Matningsdal 2010, s. 198

24 Matningsdal 2010, s. 124

25 Matningsdal 2010, s. 126

26 Foregående sitat er hentet fra Ot.prp. nr. 22 (2008–2009), s. 235, som Matningsdal siterer i sin redegjørelse for den relativt omfattende debatten som har funnet sted i forbindelse med denne delen av voldtektsløvgivningen i Norge. Matningsdal 2010, s. 200–201.

27 Matningsdal siterer her fra Ot.prp. nr. 22 (2008–2009), s. 243, andre spalte. Matningsdal 2010, s. 203.

Kapittel 4

Anmeldte voldtekter

Dette kapitlet omhandler fordelingen av anmeldte voldtekter på landsbasis. I tillegg presenterer vi nylig utgitte tall fra rapporten *Vold og voldtekt i Norge. En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv*.²⁸ Studien ble utgitt i januar 2014 og er en omfangsundersøkelse som er gjennomført av Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS). Vi peker også på faktorer som kan forklare gapet mellom det reelle antallet voldtekter og antallet voldtektsanmeldelser til politiet. Videre understrekes viktigheten av et godt lokalt samarbeid mellom overgrepsmottak og politi.

4.1 Antallet anmeldelser til politiet fordelt på statistikkgruppe

Tabellen nedenfor viser fordelingen av anmeldte voldtekter på de aktuelle statistikkgruppene i STRASAK. Statistikkgruppene er basert på teksten i straffeloven § 192 og § 49.

Anmeldelsestallene har endret seg lite fra i fjor i samtlige statistikkgrupper. Den prosentvise økningen av antallet anmeldelser for grovt uaktsom voldtekt fra 2012 til 2013 er høy, men her er det små tall som gir store utslag.

Også i et femårsperspektiv er tallene stabile. Vi ser at det er 8,3 % flere anmeldelser i 2013 enn i 2009, og at tallene har økt de tre siste årene – men dette er svært små endringer som ikke kan si noe om endringer i verken omfang eller anmeldelsestilbøyelighet.

4.2 Omfang og årsaker til lave anmeldelsestall

Politiets straffesaksstatistikk viser at antallet voldtektsanmeldelser er relativt stabilt. Samtidig er det ingen tvil om at det er store mørketall; undersøkelser både internasjonalt og nasjonalt viser at seksuallovbrudd er blant de kriminalitetsformene som sjeldnest anmeldes.^{29 30}

I NKVTS' landsomfattende omfangsstudie av vold mot barn og voksne i nære relasjoner og seksuelle overgrep fra 2014 fremkommer blant annet følgende:³¹

- Forekomsten av voldtekt noen gang i løpet av livet var 9,4 % hos kvinner og 1,1 % hos menn.
- Halvparten (49 %) av kvinnene som rapporterte voldtekt, hadde opplevd voldtekt før fylte 18 år.

Figur 1: Voldtektsanmeldelser i STRASAK fordelt på statistikkgrupper

	2009	2010	2011	2012	2013	2012–2013	2009–2013
1401 Voldtekt (§ 192 1. og 2. ledd)	974	896	1030	1043	1068	2,4	9,7 %
1413 Forsøk på voldtekt (§ 192 jf. § 49)	101	108	129	106	100	-5,7	-1,0 %
1420 Voldtekt (§ 192 3. ledd)	60	46	43	58	51	-12,1	-15,0 %
1423 Grovt uaktsom voldtekt (§ 192 4. ledd)	16	19	19	19	27	42,1	68,8 %
Totalt	1151	1069	1221	1226	1246	1,6	8,3 %

Kilde: STRASAK

28 NKVTS (2014)

29 *Handlingsplanen mot voldtekt 2012–2014*

30 DIXI Ressurssenter for voldtatte hevder i en undersøkelse utført i 2012 at 45 % av de 500 voldtatte som undersøkelsen omfattet, ble anmeldt. I en Gallup-undersøkelse gjengitt i DIXI 2012 var andelen voldtatte som hadde anmeldt voldtekt til politiet, 45,5 % (DIXI 2012).

31 NKVTS 2014, s. 19

- *Det var ingen indikasjoner på at voldtekt mot unge kvinner har gått ned over tid. Like mange yngre som eldre kvinner rapporterte voldtekt før fylte 18 år.*
- *Av de kvinnene som opplevde voldtekt var mange (44 %) redder for å bli alvorlig skadet eller drept, og mange fikk fysiske skader (29 %).*
- *Få kvinner utsatt for voldtekt var til medisinsk undersøkelse eller behandling den første tiden etterpå (11 %). Nesten en tredjedel (29 %) hadde aldri fortalt om voldtekten til noen andre. NKVTS konkluderer: "Særlig voldtekt, men også vold, er fremdeles skjult. Det innebærer at få oppsøker helsetjenester, få anmelder forholdene, og en del forteller aldri til noen andre hva de har vært utsatt for."*

Det er positivt at NKVTS presenterer nye tall på dette området. Kunnskap om omfang og konsekvenser er viktig for politiets og andre myndigheters arbeid.

Årsaker til lave anmeldelsestall

Det kan være flere og sammensatte årsaker til at en person som har vært utsatt for en voldtekt, velger å ikke anmelde forholdet til politiet. En viktig faktor er relasjonen til gjerningspersonen, og hvor nær denne er. Dersom de kjenner hverandre fra før, eller de har vært eller er i et forhold, kan det være vanskelig å anmelde overgrepet. Forskerne Bitsch og Kruse formulerer dette slik: *"Sannsynligheten for å anmelde en voldtekt øker med avstanden til gjerningsmannen – jo fjernere og mer fremmed han er, jo større er sjansen for at offeret velger å anmelde."*³² I tillegg kan offeret være redd for represalier/vold fra overgriperen dersom vedkommende anmelder. Kulturelle forhold kan også ha betydning. Elin Skogøy skriver i sin rapport fra 2008 om voldsutsatte kvinner med minoritetsbakgrunn at gifte kvinner med bakgrunn fra samfunn hvor menn har markert høyere status enn kvinner, kan ha vanskelig for å se på tvang til sex i ekteskapet som voldtekt.³³ Det er sannsynlig at det i slike kulturer er en høyere terskel for å anmelde voldtekt enn blant norske kvinner.

En annen faktor som spiller inn, er den enkeltes oppfatelse av overgrepet. Følelsen av skam og skyld og av ikke å være et "verdige" offer, er til stede hos mange.³⁴ Her kan forhold ved den fornærmedes private nettverk ha betydning ved at vedkommende får hjelp og støtte til å anmelde forholdet, og i selve anmeldelsesprosessen.

En tredje faktor er tillit til politiet og påtalemyndigheten. Manglende tillit til politiets og rettsapparatets forventede håndtering av anmeldelsen kan ha stor betydning i vurderingen av om voldtekten skal anmeldes eller ikke.

En fjerde faktor er mediens omtale av voldtektssaker. Oppmerksomhet i media om politiets behandling av disse sakene vil kunne påvirke et offers tilbøyelighet til å anmelde. Motsatt vil medias søkelys også kunne medføre økt tilbøyelighet til å anmelde voldtekt.³⁵

4.3 Samarbeid mellom politi og overgrepsmottak

Av NKVTS' rapport fra 2014 fremgår det at kun 11 % av kvinnene som oppga at de hadde vært utsatt for voldtekt, hadde vært til medisinsk undersøkelse eller behandling den første tiden etterpå. Dette tallet understreker hvor viktig det er at de som faktisk oppsøker hjelp, får god behandling. To instanser som voldtektsopfre oppsøker, vil være politiet og/eller helsevesenet, ofte ved det lokale overgrepsmottak – dersom dette eksisterer. Hvem som blir kontaktet først, kan variere. Noen anmelder overgrepet til politiet uten å oppsøke overgrepsmottak, mens andre oppsøker overgrepsmottak uten å anmelde til politiet.

I skrivende stund foreligger det ingen landsomfattende oversikt over hvor mange som har besøkt Norges 23 overgrepsmottak i 2013, eller hvor mange av disse som også har anmeldt saken til politiet. To eksempler er imidlertid verdt å trekke frem. Ved overgrepsmottaket i Oslo hadde de 434 henvendelser i 2013, og av disse er 156 saker registrert som anmeldt. Her understrekes det

32 Bitsch og Kruse 2012, s. 22

33 Skogøy 2008

34 En undersøkelse foretatt av DIXI i 2012 viste at 80,2 % følte seg skamfulle etter overgrepet.

35 Se Oslo politidistriks rapport *Voldtekt i den globale byen 2011, Anmeldelser og mediaoppslag*.

at det reelle tallet sannsynligvis er noe høyere, da det ikke er noen automatikk i at mottaket får informasjon om at en sak er anmeldt.³⁶ Et annet eksempel er tall fra voldtekstmottaket i Bergen, som viser at det i 2013 var 122 personer som besøkte mottaket, hvorav 53 anmeldte forholdet til politiet. Tilsvarende tall for 2012 var 144 personer og 48 anmeldelser.³⁷

Med tall fra kun to av 23 overgrepsmottak er det åpenbart ikke mulig å generalisere. I tillegg er det slik at mottakene ikke vet om alle anmeldelser. Tallene illustrerer imidlertid at det sannsynligvis er et gap mellom antallet voldtekter og antallet anmeldelser til politiet.

Det er svært viktig at det lokale samarbeidet mellom overgrepsmottaket og politiet fungerer. I en brukerundersøkelse for overgrepsmottakene i 2013 gjengis følgende sitat: *”Jeg oppfatter det som betryggende at der er et samarbeid mellom mottaket og politiet, og dette var til hjelp for meg i forhold til at jeg har store problemer med å si høyt hva jeg har opplevd, eller også å gå i detalj. Det at vedkommende fra mottaket kunne avgi forklaring til politiet, var også en lettelse for meg.”*³⁸ En annen uttaler: *”Jeg fikk hjelp til å innse at dette var for mye å bære på alene og fikk hjelp til å anmelde forholdet.”*³⁹ Et tredje eksempel: *”Jeg ble kjørt til politiet av familien, og politiet kjørte meg rett til voldtekstmottaket. Jeg var i sjokk, og greide ikke ha så mye ansvar da, så det var bra at noen hjalp meg.”*⁴⁰

Nedenfor følger en oversikt over første offentlige instans som fornærmede har henvendt seg til etter voldtekten. Oversikten er basert på informasjon som fremkommer i anmeldelsene sendt til Kripas i 2013.

Figur 2: Oversikt over første offentlige instans fornærmede har henvendt seg til etter voldtekten (N=748)

Meldt fra til	Antall
Overgrepsmottak umiddelbart	17
Overgrepsmottak i løpet av et døgn	16
Overgrepsmottak i løpet av en uke	6
Overgrepsmottak mer enn en uke senere	4
Politiet umiddelbart	240
Politiet i løpet av et døgn	101
Politiet i løpet av en uke	78
Politiet mer enn en uke senere	246
Annet	40
N=	748

Kilde: Kripas

Figur 2 viser at 665 av 748 (88,9 %) av de fornærmede henvendte seg til politiet som første instans, mens 43 av 748 (5,8 %) henvendte seg til overgrepsmottak som første instans. Hele 250 av de 748 (33,4 %) fornærmede henvendte seg til politiet eller overgrepsmottak mer enn en uke senere. 69 av de 817 fornærmede har ikke oppgitt hvilken offentlig instans de først henvendte seg til.

Av hensyn til politiets etterforskning er det viktig at voldtekter blir anmeldt så raskt som mulig.

36 Informasjon fra overgrepsmottaket i Oslo kommune. Tallene er nye, og det tas forbehold om små endringer ved en endelig kvalitetssikring.

37 www.ba.no/nyheter/article7086888.ece

38 Eide 2013, s. 26

39 Ibid, s. 26

40 Ibid, s. 29

Kapittel 5

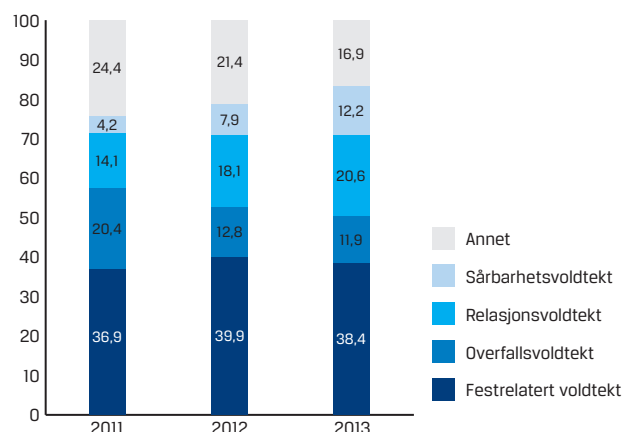
Voldtektssituasjonen i Norge

I dette kapitlet vil vi se nærmere på hvordan voldtektsanmeldelsene i Norge i 2013 fordeler seg på de ulike voldtektskategoriene. Vi vil også se nærmere på gjerningsperson og fornærmede samt omstendigheter rundt voldtektene. Et ekstra fokus er rettet mot personer som begår flere voldtekter.

5.1 Voldtektsanmeldelser fordelt på kategori

I 2013 innrapporterte politidistriktene 810 av 1246 voldtektsanmeldelser til Kripas, det vil si omlag 65 %. Av de 810 sakene inneholdt 732 tilstrekkelig informa-

Figur 3: Voldtektsanmeldelser rapportert til Kripas 2011–2013 fordelt prosentvis på voldtektskategorier (2011:N=788, 2012:N=735 2013:N=732)



Kilde: Kripas

sjon til å bestemme kategori. Figur 3 viser fordelingen av sakene.

Antallet festrelaterte voldtekter er stabilt, men denne kategorien voldtekter utgjør fremdeles den største andelen av anmeldte voldtekter (39,9 % i fjor og 38,4 % i år).

Antallet relasjonsvoldtekter og sårbarhetsvoldtekter har økt med henholdsvis 13,5 % og 53,4 %. Den prosentvise økningen av sårbarhetsvoldtekter er høy, men her må vi understreke at det er små tall som får store utslag. Samtidig er økningen av sårbarhetsvoldtekter så stor at vi vil være oppmerksomme på denne kategorien voldtekter i år.

Etter nedgangen fra 2011 til 2012 ser det ut til at antallet overfallsvoldtekter har stabilisert seg.

5.2 Gjerningspersonen

I STRASAK er det registrert 998 unike personer som mistenkt, siktet eller domfelt i voldtektssaker i 2013. 47 av disse personene er registrert med flere enn én voldtektsanmeldelse.

I voldtektssaker som er registrert i 2013 og rapportert til Kripas (810), er det registrert 604 gjerningspersoner i saker som er egnet til å kategorisere. I det følgende skal vi se nærmere på disse 604. Variablene vi vil se på, er kjønn og alder, rus og vold. Vi vil også omtale spesielt personer som begår flere voldtekter.

Figur 4: Antallet innrapporterte voldtektsanmeldelser 2011–2013 fordelt på voldtektskategorier (2011:N= 788, 2012: N=735, 2013: N=732)

Antall og prosentandel per år	2011		2012		2013		Prosentvis endring 2012–2013
Festrelatert voldtekt	291	36,9	293	39,9	281	38,4	-4,1 %
Overfallsvoldtekt	161	20,4	94	12,8	87	11,9	-7,4 %
Relasjonsvoldtekt	111	14,1	133	18,1	151	20,6	+13,5 %
Sårbarhetsvoldtekt	33	4,2	58	7,9	89	12,2	+53,4 %
Annet	192	24,4	157	21,4	124	16,9	-21 %
Totalt	788	100,0	735	100,0	732	100,0	-0,4 %

Kilde: Kripas

Fra NKVTS' rapport: "Maletzky's oversiktsartikkel (2000) viser at menn som har voldtatt, og menn som rapporterer høy tilbøyelighet til å begå voldtekt, deler noen generelle karakteristikk: aksept for og tilslutning til tradisjonelle kjønnsroller, større alkoholforbruk, viser mindre tilbøyelighet til å bedømme voldtekt som vold, og viser mindre tiltro til at voldtekt kan ha alvorlige konsekvenser for offeret."⁴¹

Kjønn

I voldtektsanmeldelsene registrert i 2013 er det i all hovedsak menn som er oppført som gjerningsperson. Kun 9 kvinner er registrert, 6 færre enn i 2012.⁴²

Antallet kvinner som begår voldtekt, er sannsynligvis større enn det statistikken viser. Tradisjonelle verdier

Figur 5: Gjerningspersoner (mistenkt/siktet/domfelt) i voldtektsanmeldelser registrert i STRASAK fordelt på kjønn (N=998)

År/ kjønn	2011		2012		2013	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Kvinne	7	0,8	15	1,6	9	0,9
Mann	888	99,2	928	98,4	989	99,1
Totalt	895	100,0	943	100,0	998	100,0

Kilde: STRASAK

og forventninger til kvinners mors- og omsorgsroller kan være en av grunnene til at oppmerksomheten rundt kvinners overgrep er begrenset.⁴³

Alder

Figur 6 viser aldersfordelingen på de 604 gjerningspersonene i de kategoriserte sakene.

Aldersfordelingen viser at det er en forholdsvis stor aldersspredning i hver enkelt kategori. I aldersgruppen under 25 er det som forventet flest gjerningspersoner knyttet til festrelaterte voldtekter, mens det i relasjonsvoldtekter er flest gjerningspersoner i aldersgruppen over 25. I overfallsvoldtektene er de aller fleste gjerningspersoner mellom 20 og 35 år.

Andre kriminelle forhold

Som vi så i fjorårets rapport, begår en del voldtektsforbrytere også andre typer lovbrudd. Funnet blir understøttet av internasjonal forskning.⁴⁴

Figur 7 viser at en stor andel gjerningspersoner i voldtektsanmeldelser også er registrert med andre typer straffbare forhold. I 2013 ble 998 personer registrert som mistenkt, siktet eller domfelt i voldtektsaker. 73 % av de som er anmeldt for voldtekt i 2013, er registrert med andre straffbare forhold. Disse personene er til sammen registrert med 13 512 lovbrudd i

Figur 6: Gjerningspersoner (mistenkt/siktet/domfelt) i voldtektsanmeldelser rapportert til Kripos fordelt på alder (N= 604)

Kategori/aldersgruppe	8-14	15-16	17-19	20-25	26-35	36-50	51-70	Over 70	Totalt
Festrelatert voldtekt	0	9	30	92	78	34	8	0	251
Overfallsvoldtekt	0	0	1	11	6	1	1	0	20
Relasjonsvoldtekt	2	5	17	18	49	40	6	0	137
Sårbarhetsvoldtekt	1	9	8	13	12	24	12	0	79
Annet	9	14	26	26	19	17	5	1	117
Totalt	12	37	82	160	164	116	32	1	604

Kilde: Kripos

41 NKVTS 2013, s. 119

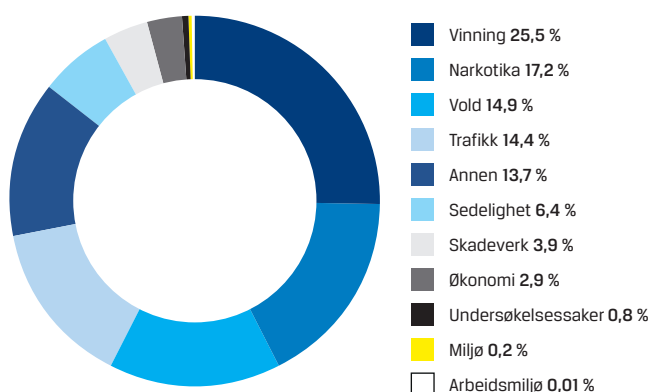
42 Kripos 2013

43 Haugland 2011

44 Mer om dette blant annet i Nøttestad (2012).

STRASAK, hvorav 25,5 % vinningslovbrudd og 14,9 % voldslovbrudd. Det er derfor grunn til å tro at økt DNA-registrering i alle typer saker vil kunne få betydning for oppklaring av voldtektssaker, se kapittel 6 om DNA.

Figur 7: Lovbrudd (andre typer enn voldtekt) registrert på gjerningspersoner i voldtektssaker i 2013 fordelt prosentvis på kriminalitetstype (N= 13512)



Vold

Personer som er mistenkt eller siktet for voldtekt er i noen grad også registrert med voldssaker.

Når det gjelder utøvelse av vold i forbindelse med voldtekten, er det noe mangelfull informasjon om dette

i anmeldelsene, men vi kan se at i 82 av de 718 sakene (11,4 %) har fornærmede oppgitt at vold er brukt ”mer enn nødvendig”. I disse anmeldelsene er slag og spark hyppigst, i tillegg til kvelning/strupetak og trusler. Fordelt på kategori ser vi at denne ”overflødige” voldsbruken er vanligst i relasjonsvoldtekter og overfallsvoldtekter.

Dette samsvarer med funn i annen forskning: Mange grove seksuelle krenkelser begås av den utsattes samlivspartner, og mange av disse begås med sterkere innslag av fysisk vold enn voldtekter mellom venner og bekjente. Noen funn tyder på at partnervoldtekter kan være like voldelige som overfallsvoldtekter, og forskning på partnervoldtekt tilsier også at risikoen for å utsettes for partnervoldtekt er større for kvinner som lever i parforhold der de mishandles.⁴⁵

Her er det også verdt å vise til NKVTS’ siste rapport fra 2014: Det fremgår at mange (44 %) av de voldtatte var redde for å bli alvorlig skadet eller drept, og at mange fikk fysiske skader (29 %).⁴⁶

Rus

I Kripas’ statistikk er det ikke mulig å lese noe sikkert om ruspåvirkning hos gjerningspersonene, men både tall fra Oslo politidistrikt og enkeltstudier indikerer at rundt halvparten av gjerningspersonene var påvirket av alkohol eller narkotika under voldtekten.⁴⁷ Ruspåvirk-

Figur 8: Fornærmede i voldtektssaker fordelt på fire kategorier voldtekt og oppgitt grad av fysisk vold (N=718)

	Tilstrekkelig til å gjennomføre	Ingen	Mer enn nødvendig	Usikkert	Ikke oppgitt	Totalt	Andel "mer enn nødvendig"
Festrelatert voldtekt	124	48	8	56	40	276	2,9 %
Overfallsvoldtekt	48	1	24	8	4	85	28,2 %
Relasjonsvoldtekt	82	19	28	5	15	149	18,8 %
Sårbarhetsvoldtekt	42	11	11	12	12	88	12,5 %
Annet	46	19	11	25	19	120	9,2 %
Totalt	342	98	82	106	90	718	11,4 %

45 NKVTS 2013

46 NKVTS 2014

47 Se Oslo politidistrikt 2012 og Mjøs 2012.

ning kan være en forklaring eller en bevisst strategi for å kunne realisere et overgrep. Mange studier peker på at voldtektsforbrytere har vokst opp i familier preget av alkoholmisbruk og vold.⁴⁸

5.3 Personer som begår flere voldtekter

I årets rapport viser tallene at 47 av de som ble anmeldt for voldtekt i 2013, var anmeldt for flere enn én voldtekt.⁴⁹ Fremgangsmåten (modus operandi) for de personer som er anmeldt for flest voldtekter i Norge, varierer fra sak til sak, og de kan begå alle typer voldtekter.⁵⁰

Overfallsvoldtekter

Det foreligger ingen oversikt over hvor mange i Norge som er dømt for å ha begått flere overfallsvoldtekter, men Voldtektsgruppa kjenner flere eksempler. I 2010 ble en mann dømt for å ha begått flere overfallsvoldtekter over et tidsrom på flere år. Åstedene varierte, og de ble utført både i privathjem og i bil. Betydelig vold ble anvendt, og de fornærmede slet med omfattende psykiske ettervirkninger.⁵¹

Det er gjort mye forskning på utøvere av overfallsvoldtekter, men likevel er det ikke mulig å trekke slutninger om spesifikke trekk ved denne typen lovbrøyttere. I sin rapport fra 2013 presenterer NKVTS en grovinndeling i to typer utøvere av overfallsvoldtekt; én voldelig og én seksuell type. Den voldelige er ”preget av impulsivitet og tyverimentalitet”, lite empati og utøver instrumentell vold (vold for å oppnå noe), eller både instrumentell og ekspressiv vold (vold som følelsesuttrykk). Den seksuelle omtales gjerne som mer forvirret, en som kanskje forsøker å overbevise seg selv om at han har en relasjon med offeret.⁵²

I boken *Geographic profiling* presenterer dr. Kim Rossmo forskjellige resultater fra forskning på såkalte serievoldtektsmenn. Rossmo refererer blant annet til resultater fra forskerne Hazelwood og Warren som viser at voldtekts ofre ofte velges på grunn av nærhet i tid og sted, mulighet og tilgjengelighet, altså ikke etter en bevisst forfølgelse.⁵³

Han viser også til forskeren Warr, som hevder at erfarne voldtektsmenn foretrekker å overfalle kvinner i deres eget hjem i stedet for på gaten ”... *because once they are inside they are relatively safe from observation or interference*”.⁵⁴ Warr definerer også noen voldtekter som ”bonusvoldtekter” der vedkommende blir overrasket av offeret under et innbrudd.

I sin doktoravhandling fra 2013 fremhever den svenske forskeren Jelena Corovic tre faktorer som kan indikere hvorvidt en voldtekt er begått av en ”serievoldtektsforbryter”: 1. Han forsøkte ikke å kysse offeret; 2. Han var edru; og 3. Han forsøkte å kontrollere offeret (med våpen). Forskeren påpeker også at en serieovergriper kan utvikle sin fremgangsmåte over tid, slik at den blir stadig mer sofistisert.⁵⁵

Festrelaterte voldtekter

Tallene i årets rapport viser at om lag 38 % av voldtektene er festrelaterte, hvor modus også kan beskrives som ”... *overvinning av motstand gjennom utnyttelse av offerets beruselse*”.⁵⁶ I Norge er det flere eksempler på at gjerningspersoner er anmeldt for å ha voldtatt flere berusede kvinner, og det er sannsynlig at det på dette området er store mørketall.

Av en amerikansk studie fra 2002 fremgår det at blant 120 personer (av 1882 spurte) som selv oppga å ha begått en voldtekt eller et voldtektsforsøk, oppgav 76 å ha begått flere slike overgrep, gjennomsnittlig nesten seks hver. Majoriteten av disse (80,8 %) var begått mot

48 NKVTS 2013

49 Tilsvarende tall i 2012 var 55.

50 Gjennom internasjonal forskning er det utarbeidet flere typologier og modeller for denne kategorien lovbrøyttere, se NKVTS 2013.

51 Dom i Borgarting lagmannsrett 21. januar 2010

52 NKVTS 2013

53 Rossmo 2000

54 Rossmo 2000, s. 43

55 Corovic 2013

56 NKVTS 2013, s. 87

kvinner som var ute av stand til å gjøre motstand på grunn av alkohol- eller narkotikarus.⁵⁷

Ifølge NKVTS er det blitt antydnet at gjerningspersoner som begår voldtekter mot noen de kjenner har en mer seksuell motivasjon enn eksempelvis de som begår overfallsvoldtekter, men her foreligger det også forskning som sier at motivasjonen kan være aggressivitet preget av sinne mot kvinner, behov for å dominere og kontrollere eller usikkerhet omkring egen maskulin identitet.⁵⁸

Sårbarhetsvoldtekter

Som ved festrelaterte voldtekter vil gjerningspersonen dra nytte av offerets sårbare situasjon. I Norge er det flere eksempler på personer som har benyttet denne fremgangsmåten, eksempelvis mot prostituerte eller personer med rusproblemer. Et annet eksempel kan være personer som voldtar sårbare personer de har et profesjonelt ansvar for.

Relasjonsvoldtekter

Enkelte personer begår flere voldtekter mot sine partnere. Disse voldtektene kan være seksuelt motivert, men kan også være en forlengelse av annen psykisk og fysisk vold. Her kan vi også finne ”forsoningsvoldtekter” og ”voldtekter ved bruk av nødvendig tvang”. En såkalt forsoningsvoldtekt skjer typisk etter voldsepisode. Kvinnen kan frykte at avvisning fører til mer vold, eller at han i stedet vil tiltvinge seg sex med vold. Ved den andre typen bruker overgriperen kun den mengden fysisk makt som er nødvendig for å gjennomføre overgrepet.⁵⁹ Motivasjonen er en oppfatning om at han har en slags rett til sex selv om partneren ikke vil.

Når overgrep blir et mønster

NKVTS hevder i sin rapport: ”*Selv om mange ungdommer som har begått seksuelle overgrep, kun gjør det en gang, er det også en del som begår flere overgrep, og hvor overgrepssatferden blir et mønster. Samtidig er det mye*

som tyder på at de som begår voldtekt og grove seksuelle krenkelser i voksen alder, starter ’overgrepskarrieren’ i tenårene.”⁶⁰ Uttalelsen underbygger Voldtektsgruppas erfaringer: En overgriper kan starte i det små med mindre alvorlige seksuelle lovovertrædelser, for eksempel blotting, for over tid å begå stadig mer alvorlige seksuallovbrudd, for eksempel voldtekt.

Det er altså svært viktig for norsk politi å ta unge seksualovergripere på alvor. Ved å stanse unge overgripere kan man kanskje hindre alvorlige overgrep på et senere tidspunkt. Registrering av mindreåriges DNA-profil i identitetsregisteret kan kanskje forebygge nye seksuallovbrudd siden det da er høyere risiko for å bli oppdaget.

Tilbakefall

Forskningsresultater som omhandler voldtektsforbryteres risiko for tilbakefall, varierer og er blant annet avhengig av hvordan tilbakefall måles. Det er også uklart hvor relevante internasjonale studier er for norske forhold. I rapporten fra NKVTS refereres det imidlertid til to norske undersøkelser. Den ene viser at 8,4 % av de sedelighetsdømte hadde tilbakefall til seksualforbrytelser over en femårsperiode.⁶¹ Av den andre undersøkelsen fremgår det at i perioden 2001–2005 hadde 7 % av de som fikk rettskraftig dom i 2000, tilbakefall til ny seksualkriminalitet.⁶²

Som med all annen forskning på seksualforbrytelser er det viktig å ha med seg mørketallsproblematikken. Lav anmeldelsestilbøyelighet vil påvirke tilbakefallsstatistikken siden ikke alle tilbakefall blir registrert. I tillegg er det svært sannsynlig at dømte gjerningspersoner utvikler fremgangsmåter som gjør at de ikke blir tatt.⁶³

Risikofaktorer for tilbakefall til seksualkriminalitet blant dømte seksualforbrytere oppsummeres i NKVTS’ rapport på denne måten: ”... *personlighetsforstyrrelser; avvikende seksuelt tenningsmønster; antisosiale trekk*

57 NKVTS 2013. Studien ble utført på en gruppe mannlige amerikanske studenter.

58 NKVTS viser blant annet til flere studier av amerikanske studenter som hadde begått bekjentskapsvoldtekter.

59 NKVTS 2013

60 NKVTS 2013, s. 115. Her henvises det til forskning av Kruse (2011) og Maletzky (2012).

61 NKVTS 2013 viser her til Grünfeld et al. (1998, i Friestad 2005).

62 NKVTS 2013 viser her til Nøttestad et al. 2012.

63 For eksempel er det sannsynligvis personer som er dømt for seksuelle overgrep mot barn i Norge, som reiser til utlandet for å begå nye seksuelle overgrep, i den tro at oppdagelsesrisikoen er lavere der.

som impulsivitet; rusmisbruk; arbeidslivsvansker/ arbeidsløshet; regelbrudd, ustabilitet i forhold/ relasjonelle problemer og en generelt ustabil livsstil.”⁶⁴

5.4 Fornærmede

I STRASAK er det registrert 1195 fornærmede i voldtektssaker, mens tilsvarende tall som er innrapportert til Voldtektsgruppa, er 795. I det følgende vil vi se nærmere på denne gruppen fornærmede, og vi tar for oss variablene kjønn, alder, relasjon til gjerningsperson og rus.

Kjønn

I de aller fleste saker er fornærmede i voldtektsanmeldelsene kvinner. Bare 5,8 % av de fornærmede er gutter/menn.

Nasjonalt kompetansesenter for legevaktmedisin viser til tall fra nyere forskning som tyder på at 7–14 % av gutter og unge menn utsettes for seksualisert vold, og

Figur 9: Fornærmede i voldtektssaker registrert i STRASAK fordelt på kjønn (N=1195)

År/ kjønn	2011		2012		2013	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Kvinne	1158	94,8	1149	95,0	1126	94,2
Mann	63	5,2	61	5,0	69	5,8
Totalt	1221	100,0	1210	100,0	1195	100

Kilde: STRASAK

Figur 10: Fornærmede i voldtektssaker i STRASAK 2013 fordelt på alder (N=1193)

0–10	11–14	15–16	17–19	20–25	26–35	36–50	51–70	Over 70	Totalt
35	86	145	218	305	229	149	24	2	1193

at menn og kvinner står bak henholdsvis 70–80 % og 20–30 % av disse overgrepene.⁶⁵

Ifølge NKVTS' rapport fra 2014 oppgir 24 menn (1,1 %) at de har blitt voldtatt. 15 av disse oppgir å ha blitt voldtatt av en mann, og 12 oppgir å ha vært under 15 år. Ifølge DIXI, et ressursenter for voldtatte, kan antallet mannlige voldtekts ofre være langt høyere enn dette⁶⁶

Ovennevnte undersøkelser viser at antallet mannlige ofre varierer. Voldtekt og annen seksualisert vold er alvorlig uansett kjønn, og menn som utsettes for overgrep, opplever mange av de samme ettervirkningene som kvinner. Gutter/menn som utsettes for overgrep av en mann, kan i tillegg også oppleve usikkerhet omkring egen identitet og legning.⁶⁷

Alder

I vårt materiale fra STRASAK og i sakene som er kategorisert, fremkommer det at de fornærmede er unge. Tallene fra STRASAK i figur 10 viser at over 60 % av de fornærmede er under 25 år. I figur 11 ser vi hvordan aldersspredningen er i de kategoriserte sakene, og som forventet er de fleste fornærmede mellom 20 og 25 år utsatt for festrelaterte voldtekter. I de øvrige kategoriene er det en større aldersspredning.

Fornærmedes relasjon til gjerningspersonen

Figur 12 bygger på fornærmedes beskrivelse av relasjonen til gjerningspersonen i anmeldelsene mottatt av Voldtektsgruppa.

Figuren viser at i 61 % av voldtektene har fornærmede og gjerningsperson en relasjon fra tidligere. Denne

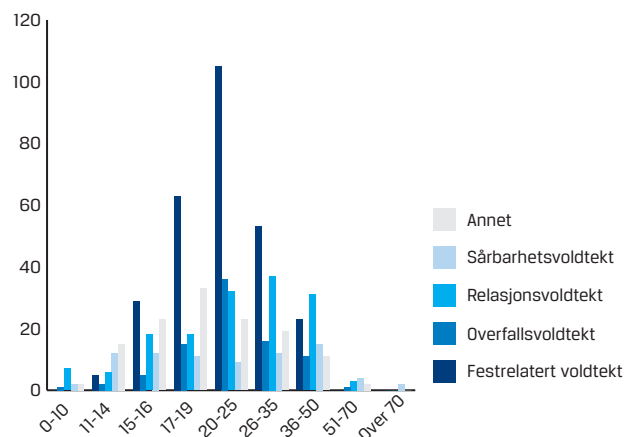
64 NKVTS 2013, s. 106. Her vises det til Hanson & Morton-Bourgon 2005; i Nøttestad et al. 2012.

65 Nasjonalt kompetansesenter for legevaktmedisin 2011: *Seksualisert vold mot gutter og menn*

66 www.nrk.no/norge/20.000-menn-voldtekte-1.1

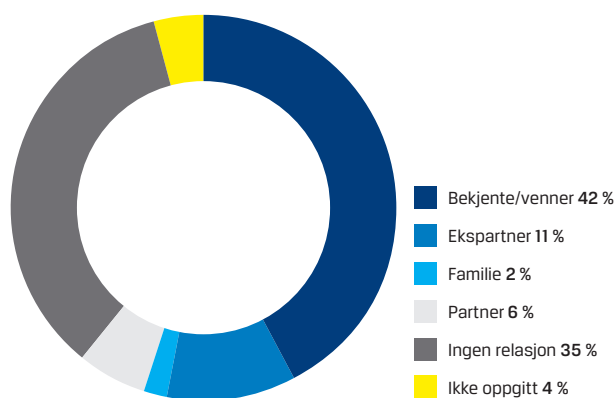
67 Ibid

Figur 11: Fornærmede i voldtektssaker rapportert til Kripos fordelt på voldtektskategori og alder (N=724)



Kilde: Kripos

Figur 12: Fornærmedes relasjon til gjerningspersonen i voldtekt innrapportert til Kripos (N=725)



Kilde: Kripos

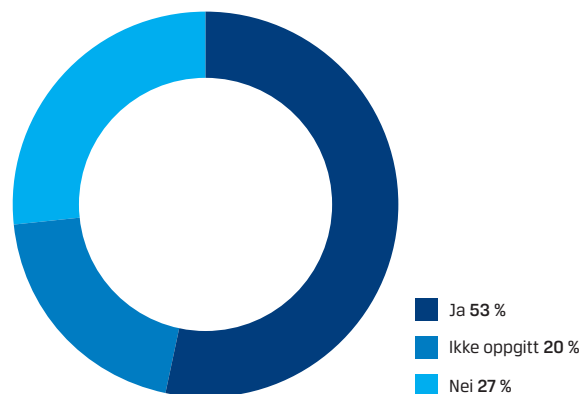
andelen er sannsynligvis enda større, siden mange i kategorien "ikke oppgitt" vil falle inn her.

Rus hos fornærmede

I innrapporterte anmeldelser til Kripos har fornærmede selv oppgitt om vedkommende var ruspåvirket.

I år oppgir 53 % at de var beruset under voldtekten, mot 61 % i fjor. 27 % svarer i år at de ikke var beruset under voldtekten, mot 17 % i 2012.⁶⁸ I 20 % av

Figur 13: Rus hos fornærmede (N=795)



Kilde: Kripos

Figur 14: Fornærmede i voldtektssaker fordelt på kategorier og informasjon oppgitt om egen rus (N=717)

Kategori	Rus 2011 N=682	Rus 2012 N=446	Rus 2013 N=717
Festrelatert voldtekt	93,9	92,4	94,2
Overfallsvoldtekt	55,8	57,0	60,9
Relasjonsvoldtekt	17,5	28,9	20,1
Sårbarhetsvoldtekt	25,6	52,6	41,0
Annet	29,4	36,5	36,0

Kilde: Kripos

anmeldelsene er eventuell ruspåvirkning ikke oppgitt. Andelen ruspåvirkede (53%), kan derfor være høyere.

Fordelingen på voldtektskategorier ser vi i figur 14. Her ser vi at nedgangen i oppgitt rus hos fornærmede først og fremst kommer til uttrykk i relasjons- og sårbarhetsvoldtektene. For de festrelaterte voldtektene og overfallsvoldtektene er situasjonen stabil.

I 2013 offentliggjorde forsker Cecilie Hagemann resultater fra en undersøkelse hvor man i perioden 2003–2010 testet 730 personer som oppsøkte over-

grepsmottaket i Trondheim, for alkohol eller andre rusmidler. Alkohol var det dominerende rusmidlet som ble påvist. Av 264 kvinner som oppsøkte mottaket etter seksuelle overgrep, var 84 % påvirket av rusmidler, og gjennomsnittet for antatt promille på gjerningstidspunktet var 1,9.⁶⁹ Ingen av prøvene viste legemidler som typisk brukes for å dope ned et offer. Det ble påvist sløvende og beroligende legemidler eller illegale rusmidler i en av fem prøver, men disse hadde de fornærmede stort sett tatt frivillig.

Undersøkelsen bekrefter tall fra Kripos og Oslo politidistrikt⁷⁰ og fremhever at rus er en viktig sårbarhetsfaktor for voldtekt. Når det gjelder såkalt voldtektsdop, vil vi understreke at tallene ikke utelukker at det forekommer, selv om det er vanskelig å bevise.

I en kronikk forfattet av forskerne heter det: *”Målet må være å gi de unge en forståelse av at hvis de drikker store mengder alkohol, gjør dette dem sårbare for blant annet voldtekt. Vet de dette, kan de kanskje passe bedre på seg selv og hverandre. Helst så de drikker mindre alkohol, men også slik at de tar vare på venninnen som allerede er overstadig beruset – og i hvert fall ikke lar henne snuble hjemover gjennom parken alene.”*⁷¹ Ansvar for enhver voldtekt ligger hos overgriperen.

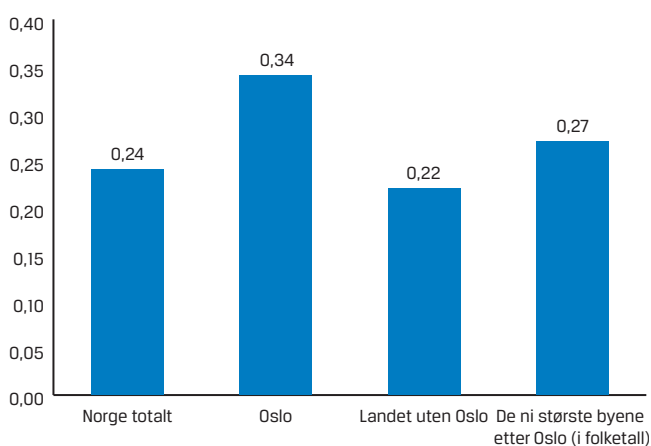
5.5 Fordeling av voldtektsanmeldelser på landsbasis og politidistrikter

Fordeling av anmeldte voldtekter på landsbasis

For å vise fordelingen av voldtekter i Norge har vi i figur 15 valgt å sammenligne antallet voldtektsanmeldelser i Oslo med de ni største byene etter Oslo. Her ser vi at antallet voldtektsanmeldelser er betydelig høyere i Oslo enn i Norge for øvrig. Faktorer som påvirker antallet voldtekter og anmeldelsestilbøyeligheten, kan være demografi, kultur og nærhet til politi, overgrepsmottak eller andre hjelpeinstanser. I tillegg kommer selvsagt fornærmedes private nettverk.

Som det fremgår av tabellen, er antallet anmeldelser i hvert politidistrikt stort sett stabilt, men med noen unntak. Ett eksempel er Vestoppland politidistrikt, hvor man ser at antall voldtektsanmeldelser øker fra 11 i 2012 til 25 i 2013. Også i Rogaland, Haugaland og Sunnhordaland, og Midtre Hålogaland økte antallet voldtektsanmeldelser i 2013 sett i forhold til de siste fire årene. Når det gjelder Oslo politidistrikt, er det i 2013 innkommet færre anmeldelser enn i de to foregående årene.

Figur 15: Antallet anmeldte voldtekter per 1000 innbyggere (N=1246)



Kilde: STRASAK

69 58 % av kvinnene i undersøkelsen anmeldte saken til politiet (Hagemann 2012).

70 I Oslo politidistrikts rapport fra 2012 fremkommer det at for voldtekter i Oslo har andelen fornærmede som er ruspåvirket, ligget på rundt 2/3. For festrelaterte voldtekter i 2012 var et stort flertall påvirket av alkohol (84,3 %) eller narkotika (14,6 %). Lavest rusandel er det for fornærmede som anmelder relasjonsvoldtekter (20 %).

71 Kronikk i Adresseavisen 5. juli 2013. Også publisert på gemini.no/meninger/mange-voldtekts ofre-har-skyhoy-promille/

Figur 16: Antallet voldtektsanmeldelser fordelt på politidistrikt

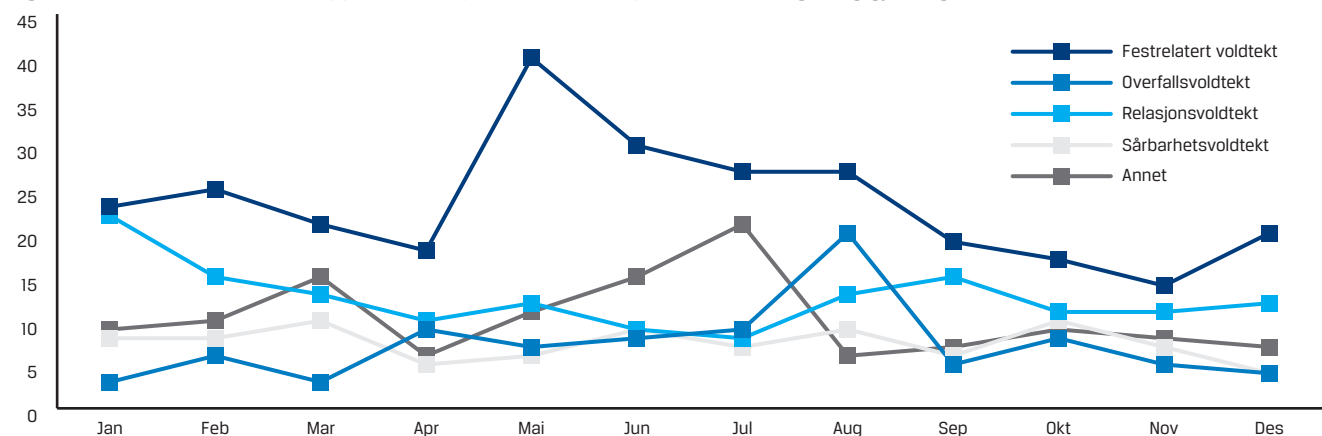
Distrikt	2009	2010	2011	2012	2013	Endring i % 2012-2013
Agder politidistrikt	45	53	63	60	67	12
Asker og Bærum politidistrikt	17	17	17	26	21	-19
Follo politidistrikt	30	27	29	32	29	-9
Gudbrandsdal politidistrikt	5	12	18	16	9	-44
Haugaland og Sunnhordland politidistrikt	36	28	34	26	41	58
Hedmark politidistrikt	36	41	33	46	35	-24
Helgeland politidistrikt	20	17	14	16	13	-19
Hordaland politidistrikt	127	116	122	98	109	11
Midtre Hålogaland politidistrikt	39	24	33	22	36	64
Nordmøre og Romsdal politidistrikt	18	15	29	26	18	-31
Nordre Buskerud politidistrikt	13	15	10	17	16	-6
Nord-Trøndelag politidistrikt	23	25	28	26	22	-15
Oslo politidistrikt	210	190	261	251	218	-13
Rogaland politidistrikt	85	61	74	70	94	34
Romerike politidistrikt	37	34	44	44	47	7
Salten politidistrikt	15	17	25	32	28	-13
Sogn og Fjordane politidistrikt	11	15	16	11	9	-18
Sunnmøre politidistrikt	31	17	22	24	26	8
Sysselemanden på Svalbard	0	0	1	0	1	100
Søndre Buskerud politidistrikt	37	34	29	45	45	0
Sør-Trøndelag politidistrikt	77	75	83	68	83	22
Telemark politidistrikt	31	36	36	42	45	7
Troms politidistrikt	38	37	34	34	28	-18
Vestfinnmark politidistrikt	24	16	19	16	12	-25
Vestfold politidistrikt	47	41	58	64	58	-9
Vestoppland politidistrikt	22	13	13	11	25	127
Østfinnmark politidistrikt	10	18	8	11	13	18
Østfold politidistrikt	44	42	43	49	56	14
Utlandet	18	33	25	43	42	-2
Totalt	1146	1069	1221	1226	1246	2

5.6 Når begås voldtektene i Norge?

Voldtekter i Norge finner erfaringsmessig sted i helgene og på kvelden eller natten. Når det gjelder fordelingen på året, kan denne variere mer, men i all hovedsak vil det være flere på våren og sommeren og i november og desember måned.

I figuren nedenfor ser vi hvordan fordelingen på måneder var i 2013. Her ser vi at mai og desember var måneder hvor man opplevde en økning i antallet festrelaterte voldtekter. Overfallsvoldtekter steg betydelig i august. Tallene for de andre kategoriene er mer jevne og stabilt fordelt på ulike tidspunkt av året.

Figur 17: Voldtektsanmeldelser rapportert til Kripas i 2013 fordelt på voldtektskategori og gjerningsmåned (N=732)



Kilde: Kripas

Kapittel 6

Bruken av DNA i voldtektssaker

DNA-bevis⁷² har i mange voldtektssaker vist seg å ha stor verdi. Viktigheten av et tillitvekkende DNA-register er derfor stor for politiets arbeid med disse sakene. I forhold til bruk av andre kriminaltekniske spor, som for eksempel fingeravtrykk, er imidlertid bruk av DNA som bevis i straffesaker av relativt ny dato.

DNA-registeret ved Kripos ble opprettet i 1998. Frem til lovendringen⁷³ som trådte i kraft 1. september 2008, var adgangen til å innhente DNA-prøver og lagre DNA-profiler begrenset til domfelte i visse forbrytelseskategorier. DNA ble i praksis først og fremst anvendt ved etterforskningen av seksuallovbrudd, grove ran og drap. I dag kan man også innhente DNA-prøver fra mistenkte i etterforskning av hverdagskriminalitet som tyveri og innbrudd.⁷⁴

Målet med lovendringen i 2008 var å effektivisere etterforskningen og øke sannsynligheten for oppklaring. Ifølge Riksadvokatens etterfølgende retningslinjer⁷⁵ var det i utgangspunktet personer som var idømt ubetinget fengsel i mer enn 60 dager, som skulle registreres. Terskelen ble satt høyere enn det loven ga hjemmel for, blant annet av kapasitetshensyn. I de nye retningslinjene som gjelder fra 1. oktober 2013, er terskelen for registrering i DNA-registeret betydelig senket. I tillegg ble det rettslige grunnlaget endret.⁷⁶

I dette kapitlet vil vi kort redegjøre for hvilke delregistre som til sammen utgjør DNA-registeret.⁷⁷ Dessuten vil vi se på betydningen av DNA-bevis i voldtektssaker, og til slutt hvordan utveksling av DNA-profiler gjennom internasjonalt politisamarbeid har vist seg å ha en avgjørende betydning for oppklaring av slike saker.

6.1 DNA-registeret

DNA-registeret består av tre delregistre; et identitetsregister, et etterforskningsregister og et sporregister. I



tillegg vil det bli etablert et eliminasjonsregister, men dette arbeidet er ennå ikke igangsatt.⁷⁸ Det er sjefen for Kripos som er behandlingsansvarlig for DNA-registeret, mens Folkehelseinstituttet er databehandler og skal gjennomføre analyse av det materialet som oversendes fra politiet. Tilgang til DNA-registeret er begrenset til et mindre antall personer som har fått særskilt bemyndigelse til å saksbehandle og søke i databasen ved tjenestemessige behov. Innhentede personprøver tilintetgjøres når DNA-analysen er gjennomført og en DNA-profil er fremstilt.

I **identitetsregisteret** registreres DNA-profiler fra personer som er ilagt straff for en handling som etter loven kan medføre frihetsstraff. Registrering kan skje når avgjørelsen er rettskraftig eller saken er endelig avgjort. Personer som ikke kan dømmes til straff på grunn av reglene i straffeloven §§ 44 og 46, kan også registreres i identitetsregisteret. Profilen skal slettes fra identitetsregisteret dersom den registrerte rettskraftig frifinnes etter gjenåpning av saken. For øvrig skal en identitetsprofil slettes senest fem år etter at vedkommende er død.

I **etterforskningsregisteret** registreres DNA-profiler fra personer som med skjellig grunn mistenkes for

72 DNA er en forkortelse for deoxyribonukleinsyre, et makromolekyl som finnes i alle kjernebærende celler hos alle levende organismer (Aarli 2011).

73 Lov av 18. januar 2008 nr. 3

74 Aarli 2011

75 Riksadvokatens retningslinjer av 15. august 2008 (RA-2007-569)

76 Riksadvokatens retningslinjer for registrering i DNA Identitetsregisteret (rettet versjon 17. oktober 2013). Det rettslige grunnlaget for DNA-registeret og eliminasjonsregisteret er politiregisterloven § 12, politiregisterforskriften kapittel 45 og straffeprosessloven § 158.

77 Sammenfatningen av registrene er delvis hentet fra Helsedirektoratets rapport: *Organisering av rettsgenetiske tjenester i strafferettslig sammenheng* (2013).

78 I eliminasjonsregisteret inngår opplysninger om ansatte i politiet, analyseinstitusjoner og andre med kjent identitet som regelmessig kommer i kontakt med åsteder og bevismateriale. Formålet er å unngå at det registreres opplysninger i DNA-registeret om personer som ikke har tilknytning til den straffbare handling.

Et voksent menneske er bygget opp av rundt 100 000 milliarder celler. En celle er tilstrekkelig for å kunne utføre en DNA-analyse. Men fordi det biologiske materialet i en straffesak oftest er av redusert kvalitet, kreves vanligvis 15–30 celler for å få en full DNA-profil.

Aarli 2011

en straffbar handling som etter loven kan medføre frihetsstraff. Beslutning om overføring fra etterforskningsregisteret til identitetsregisteret treffes av påtalemyndigheten i politiet. Opplysningene i etterforskningsregisteret skal slettes dersom den registrerte rettskraftig frifinnes eller saken avsluttes på annen måte uten at vilkårene for registrering i identitetsregisteret er oppfylt. Ved død skal etterforskningsprofil slettes senest etter 5 år.

I **sporregisteret** kan det registreres DNA-profiler fra personer med ukjent identitet når disse antas å ha tilknytning til en uoppklart straffesak. Spormateriale kan oppbevares så lenge det finnes hensiktsmessig.

Profilene fremkommer som resultat av analyse av prøvemateriale innhentet fra offer eller åsted. En blandingsprofil (profiler fra flere personer) kan registreres i sporregisteret dersom profilen bare stammer fra ukjente personer, eller hvis den ene identifiserte personen er død. Samtykke må innhentes dersom profilen delvis er identifisert og den som identifiseres, er den fornærmede eller et vitne. Dersom den identifiserte allerede er registrert i DNA-registeret eller er mistenkt i saken, kan blandingsprofilen beholdes eller registreres uten samtykke. DNA-profilene i identitetsregisteret, etterforskningsregisteret og sporregisteret er gjensidig søkbare.

Per 2. januar 2014 var det registrert 35 983 profiler i identitetsregisteret, 89 762 profiler i etterforskningsregisteret og 9784 profiler i sporregisteret.⁷⁹

Nye retningslinjer – de viktigste endringene

I Riksadvokatens retningslinjer av 17.10.13 ble terskelen for registrering i DNA-registeret betydelig senket. Utgangspunktet er nå at alle som idømmes forvaring, ubetinget fengsel eller samfunnsstraff, skal registreres i identitetsregisteret, uansett lovbrudd. Det samme gjelder alle som har fått dom på overføring til tvungen psykisk helsevern eller tvungen omsorg.

Videre skal også personer som idømmes betinget fengsel eller bot, eller som vedtar forelegg, registreres i identitetsregisteret dersom overtredelsen gjelder nærmere angitte lovbrudd.⁸⁰ Dette er enkelte typer lovbrudd som erfaringsmessig ofte begås av personer som senere begår flere, gjerne alvorligere, lovbrudd.

Terskelen for registrering er lavest for personer som utvises fra landet på grunn av et straffbart forhold. Her er det nå tilstrekkelig at vedkommende ved endelig forvaltningsvedtak er besluttet utvist på grunnlag av dom på bot eller betinget fengsel, eller vedtatt forelegg, uansett lovbrudd.

6.2 DNA-bevisets betydning i voldtektssaker

Hele 73 % av gjerningspersonene i voldtektsanmeldelser er registrert med andre lovbrudd enn voldtekt. Tilsvarende tall i fjorårets rapport var 75,1 %. Det er rimelig å anta at en lavere terskel for å registrere sporprofiler vil kunne øke oppklaringsprosenten i voldtektssaker.

I det følgende vil vi imidlertid peke på fire viktige forutsetninger for at en voldtektssak skal kunne oppklares ved hjelp av DNA-bevis: For det første at voldtekten anmeldes raskt, for det andre at politiet sender inn biologiske spor til analyse, for det tredje at det blir gjort funn av DNA, og for det fjerde at man får et treff mellom en sporprofil og en personprofil.

I gjennomgangen viser vi i stor grad til funn i Politihøgskolens evaluering av DNA-reformen, *Fra spor til dom*, som ble offentliggjort 6. februar 2014.⁸¹ Evalueringen er en komparativ analyse av DNA-bevis i voldtekts- og vinningsaker og presenterer funn fra utvalgte saker fra ni politidistrikter i perioden 2009–2011.

79 Kripos

80 Ved idømmelse av betinget fengsel: overtredelse av eller forsøk på overtredelse av straffeloven § 162, bestemmelser i kap. 19 § 219, §§ 228–233, § 258, jf. § 257 eller § 268, jf. § 267. Ved bot eller vedtatt forelegg: overtredelse eller forsøk på overtredelse av bestemmelser i straffeloven kapittel 19, § 258, jf. § 257 eller § 268, jf. § 267. (*Retningslinjer for registrering i DNA identitetsregisteret* (rettet versjon 17. oktober 2013))

81 Evalueringen er foretatt på oppdrag av Justis- og beredskapsdepartementet.

Rask anmeldelse

Den første forutsetningen er at voldtekten anmeldes raskt, slik at det blir mulig for politiet å innhente biologiske spor. For at etterforskningen skal gi best mulig resultater, må fornærmede anmelde voldtekten snarest mulig. Her viser vi til figur 2, hvor det fremgår at om lag 33 % av de fornærmede i anmeldte voldtektsaker henvendte seg til politiet eller overgrepsmottak mer enn en uke etter voldtekten. Tidsrommet mellom voldtekt og anmeldelse kan være avgjørende for sakens utfall.

*Ofte er sikring av spor umulig, da hun har vasket, kastet eller brent alt hun hadde på seg den aktuelle dagen. Selv sko og vesker kastes, gis vekk eller ødelegges på annen måte. Jenta har dusjet og fjernet spor på den måten, og som regel har det også gått noe tid før de klarer å betro seg til noen om det som har skjedd.*⁸²

Grete Kvalheim, stifter av Dixi, ressurscenter for voldtatte

Innsending av biologiske spor til analyse

Den andre forutsetningen for at DNA-bevis skal få betydning for oppklaring av saken, er at det faktisk foretas undersøkelser av åsted og fornærmede, og at eventuelle biologiske spor sendes til Folkehelseinstituttet for analyse. Riksadvokaten har formulert viktigheten av dette: *”Erfaringene viser at svikt i den innledende fasen ofte forplanter seg til den øvrige delen av etterforskningen. Det er i denne første fasen spor og informasjon som ikke senere lar seg rekonstruere, må sikres. Overser politiet en eller flere av de oppgaver som må tas i nær tid etter det anmeldte overgrepet, vil det kunne vanskeliggjøre den etterfølgende etterforskningen og oppklaring av saken.”*⁸³

Politihøgskolens evaluering viser at det kun ble sendt inn prøver til analyse i 456 (36 %) av de 1250 voldtektssakene i de ni utvalgte distriktene. Årsakene til dette lave tallet kan være flere, men hovedårsaken er sannsynligvis tidsintervallet mellom gjerning og anmeldelse. I mange saker anmeldes voldtekten for sent til at det er mulig å sikre biologiske spor. Andre årsaker kan være at fornærmede ikke har latt seg undersøke,

eller at den seksuelle omgangen ikke er bevisstema i saken fordi begge parter erkjenner den.

Funn av DNA

En tredje forutsetning er at det faktisk blir funnet en DNA-profil i de prøver som sendes inn. Et funn av DNA kan bidra til å belyse en sak, samt til å utelukke eller knytte en person til saken. Det er imidlertid viktig å understreke at funn av en DNA-profil ikke automatisk gir en oppklaring av saken. DNAs betydning for oppklaring av voldtektssakene oppsummerer Politihøgskolen på følgende måte: *”Saker med DNA-profil har en oppklaringsprosent på 40 %. De sakene som ikke resulterte i DNA-profil, hadde en oppklaringsprosent på 24 %. Dette tyder på at DNA øker sannsynligheten noe for oppklaring, det er i de sakene der det foreligger et DNA-spor at vi fant høyest oppklaring.”*⁸⁴ Den generelle oppklaringsprosenten for voldtekter i de utvalgte distriktene var på 34 %.⁸⁵

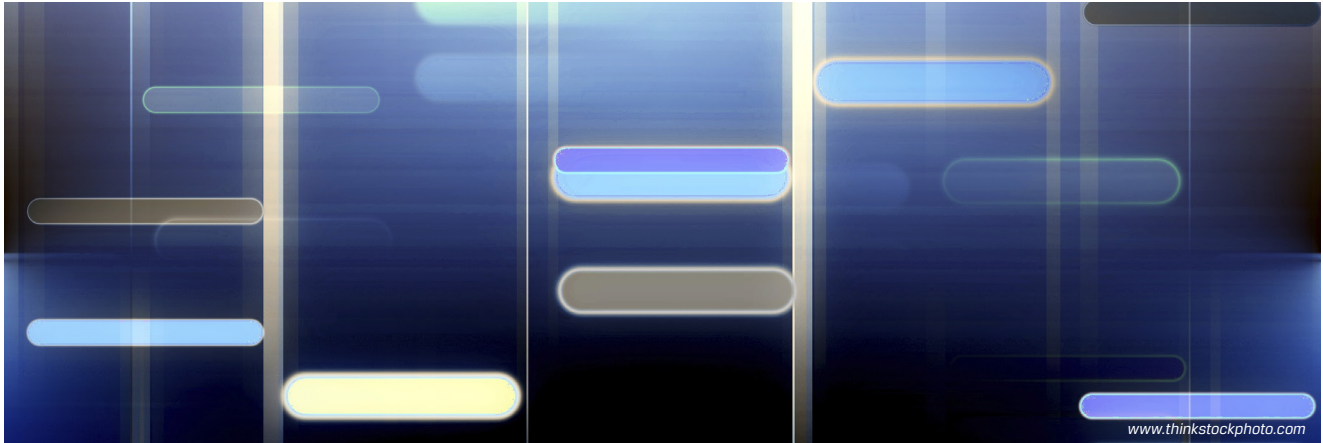


82 DIXIs hjemmeside www.dixioslo.custompublish.com/flere-typer-voldtekt.5282564.html

83 Sitat fra Riksadvokaten i brev av 08.11.2013

84 Politihøgskolen 2013, s. 71

85 Politihøgskolen 2013, s. 84



Ifølge Politihøgskolens undersøkelse ble det funnet en DNA-profil i 234 saker, noe som utgjør litt over halvparten av de 456 innsendte sakene, og nesten 19 % av det totale antallet saker på 1250. 85 av voldtektssakene med DNA-profil ble oppklart, noe som utgjør 7 % av alle anmeldte voldtekter. Politihøgskolen understreker at "Så lenge under 1 av 5 anmeldte voldtekter resulterer i DNA-profil, vil en økning i oppklaringsprosenten i disse sakene ikke kunne gjøre et stort utslag på den generelle oppklaringsprosenten for voldtekter."⁸⁶

Oppgitt eller ukjent gjerningsperson

En fjerde forutsetning er at man faktisk får et treff mellom en sporprofil og en personprofil.

I en sak med oppgitt gjerningsperson, det vil si en sak hvor det allerede er mistenkte, vil et treff i DNA-registeret kunne bidra til å styrke eller svekke mistanken, og dermed øke sannsynligheten for oppklaring av saken. Ifølge studien fra Politihøgskolen tyder tallene på at DNA-bevis øker oppklaringsprosenten i voldtektssaker med kjent gjerningsperson fra 48 % til 60 %.⁸⁷

I voldtektssaker med *ukjent* gjerningsperson kan funn av DNA bidra til å identifisere vedkommende og dermed øke sjansen for oppklaring. Politihøgskolen konkluderer med at når DNA-treff bidrar til å identifisere en ukjent gjerningsperson, er oppklaringsprosenten

50 %.⁸⁸ Samtidig understrekes det at kun halvparten av sakene med ukjent gjerningsperson resulterer i DNA-profil, og at det er treff kun i 18 % av disse sakene.

Et DNA-treff kan også bidra til å oppklare og korrigere resultatet i gamle voldtektssaker. Når nye DNA-profiler blir registrert i forbindelse med etterforskning av kriminalitet, kan treff mot en ukjent profil i sporregisteret bidra til å oppklare hittil uopklarte voldtektssaker.⁸⁹

DNA-massetesting

I saker med ukjent gjerningsperson kan DNA brukes aktivt som utelukkelsesmetode gjennom såkalt *DNA-massetesting*. Ved denne metoden innhentes biologisk materiale fra en stor personkrets med henblikk på DNA-analyse. DNA-massetesting kan foretas i voldtektssaker hvor politiet har innhentet biologisk materiale som gir en DNA-profil, men hvor denne ikke har gitt treff i identitetsregisteret. Fremgangsmåten muliggjør en rask utelukkelse av uskyldige med en eller annen form for tilknytning til voldtekten. Dette kan gjøres hvis den det gjelder, samtykker skriftlig, og altså uten hensyn til om det foreligger skjellig grunn til mistanke. I Norge er deltakelse i et slikt DNA-prosjekt basert på frivillighet. Innhentede DNA-profiler slettes når formålet med undersøkelsen er oppnådd eller en profils innehaver trekker samtykket tilbake.

86 Politihøgskolen 2013, s. 69

87 Politihøgskolen 2013

88 Politihøgskolen 2013

89 Foreldelsesregler og regler for gjenåpning av straffesaker regulerer bruk av DNA-spor og nye databasetreff for å få realisert et straffansvar i gamle straffesaker. (Aarli 2011)

Gjenbruk av DNA-profiler innhentet gjennom DNA-massetesting er altså ikke tillatt. Personer som frivillig stiller opp til DNA-testing, skal føle seg trygge på at deres DNA-profil blir slettet straks de er sjekket ut av den aktuelle saken.

Norsk politi har tatt i bruk DNA-massetesting i flere saker. Erfaringene varierer. En suksessfaktor kan være at testingen skjer i et mindre samfunn hvor den forhåndsdefinerte gruppen er håndterlig.

Oppsummering

Politihøgskolens rapport viser at et DNA-bevis øker sannsynligheten noe for oppklaring av voldtektssaker og bidrar til å øke andelen domfellelser i Norge. Rapporten viser også at det er et potensial for at innsendelse av biologisk materiale kan gjøres i flere voldtektssaker. Det er imidlertid viktig også å fokusere på andre typer bevis, som for eksempel kriminaltekniske og elektroniske spor.

6.3 Voldtektssaker, DNA og internasjonalt politisamarbeid

Utveksling av DNA-profiler som en del av internasjonalt politisamarbeid har i flere voldtektssaker vist seg å ha avgjørende betydning for oppklaringen.

Internasjonal utveksling av DNA-profiler kan skje gjennom Interpol, Europol og bilaterale avtaler. Det arbeides med å etablere løsninger for utveksling av DNA-profiler via systemet DNA Gateway og Prüm-avtalen.

I Norge er det ingen automatikk i at DNA-profiler i aktuelle saker blir oversendt til internasjonale databaser for søk og/eller registrering. Det er politidistriktene selv som tar kontakt med Kripos for å be om oversendelse av en DNA-profil til andre land eller Interpols hovedkvarter i Lyon.

Interpol

I enkeltsaker kan politidistriktene sende anmodning til Kripos om at DNA-profiler i en sak sendes til Interpols hovedkvarter i Lyon for å se om det er treff i deres sentrale DNA-register. Profilen blir oppbevart i dette registeret i den perioden oppdragsgiver ønsker det.

Per 31.12.13 hadde Kripos oversendt om lag 170 profiler til Lyon. I tillegg har Kripos sendt en rekke profiler direkte til andre land, idet noen politidistrikter kun ønsker profilen sendt til utvalgte land for søk. Interpols database i Lyon inneholder totalt 140 000 DNA-profiler fra 69 land.⁹⁰

Interpol DNA Gateway

I 2008 underskrev Norge en avtale med Interpol om utveksling av DNA-profiler gjennom Interpol DNA Gateway.⁹¹ I avtalen ligger et betydelig potensial: Ved en fullstendig implementering kunne Norge oversendt profiler fra nasjonalt spor- og identitetsregister for søk og/eller registrering. På grunn av manglende implementering må saksbehandlingen fremdeles utføres manuelt, slik at man kun oversender profiler i enkeltsaker.

Prüm-avtalen

Prüm-avtalen er en samarbeidsavtale for EUs medlemsstater, Island og Norge. Avtalen innebærer at den enkelte medlemsstat, via nasjonale knutepunkt, kan søke i en kopi av hverandres sentrale DNA-, fingeravtrykks- og kjøretøysregistre.⁹² Ved søk får man kun vite om det er treff i registeret eller ikke. Nærmere informasjon må innhentes gjennom de alminnelige kanaler for utveksling av informasjon. Søket blir ikke liggende i basen, slik at man må søke på nytt hver gang. Dette i motsetning til Interpols base, hvor søket kan bli liggende over tid.

En felles akkrediteringsstandard for medlemsstatenes laboratorier bidrar til å sikre anerkjennelse av påliteligheten av DNA-profilene i det enkelte lands database.⁹³

90 www.interpol.int/en/INTERPOL-expertise/Databases.

Nettsiden er oppgitt å være oppdatert per desember 2013.

91 Meld. St. 7 (2010–2011)

92 Meld. St. 7 (2010–2011)

93 Akkrediteringsstandarden er ISO/IEC 17025. Standarden må etterleves for å opprettholde akkreditering for DNA-analyser for strafferettspleien. (Aarli, s. 56)

I 2009 underskrev Norge (sammen med Island) en tilknytningsavtale til Prüm-regelverket. I avtalen forutsettes det at Norge inngår bilaterale forbindelser med hver medlemsstat vi ønsker å samarbeide med.⁹⁴

Selve implementeringen av avtalen i EU har møtt store utfordringer på både administrativt, juridisk og teknisk nivå, og den er derfor ikke fullt ut implementert i alle medlemsland.⁹⁵ Heller ikke i Norge er avtalen implementert. Dette skyldes mangel på ressurser innen blant annet IT-løsninger, og det er fremdeles uvisst når implementering vil kunne skje.⁹⁶ Dette innebærer at man blant annet fremdeles er avhengig av manuelle løsninger for å søke i andre lands databaser. Tilsvarende gjelder for andre lands henvendelser til Kripos.

Eksempel på bilateralt samarbeid

Høsten 2012 underskrev Norge og Sverige en enkeltstående, tidsbegrenset avtale om gjensidig utveksling og søk av DNA-profiler. I avtalen mottok Norge 24 522 sporprofiler fra Sverige, mens Sverige mottok 7643 spor fra Norge. Søket resulterte i 183 treff for Sverige og 173 treff for Norge. De fleste treffene gjaldt vinningskriminalitet, men det ble også treff i voldtektssaker, narkotikasaker samt forsøk på drap. Avtalen med Sverige var en isolert avtale, og således ikke en del av Prüm-avtalen. Den illustrerer imidlertid potensialet i denne type bilateralt samarbeid, og at Norge vil ha stor nytte av å implementere Prüm-avtalen.

Internasjonale anmodninger og treff

Siden 2010 har Kripos mottatt rundt 2500 anmodninger fra andre land om søk i registrene.⁹⁷ Vi har flere tilfeller hvor Norge har sendt en sporprofil for søk i andre lands registre, og fått treff og identifisering av gjerningsperson, eller saker har blitt knyttet sammen.

Oppklaring av voldtektssaker

De siste årene har flere alvorlige voldtektssaker blitt oppklart ved utveksling av DNA-profiler gjennom internasjonalt politisamarbeid.

Eksempel 1: Oppklaring av voldtekt i 2008

Etter en voldtekt i 2008 klarte politiet å sikre biologiske spor fra en hanske og en sigarettneip. Sporene inneholdt to DNA-profiler. Disse ga ingen treff i det norske DNA-registeret, men ble sendt via Kripos til Interpols sentrale DNA-register. I 2012 fikk politidistriktet opplyst at DNA-profilen var identisk med en DNA-profil fra en vinningssak i et europeisk land. Vedkommende ble senere pågrepet og utlevert til Norge. Her avga han en forklaring som bidro til identifiseringen av den andre gjerningsmannen. Begge gjerningsmennene ble i 2013 domfelt for voldtekten.⁹⁸ Dommen er ikke rettskraftig.

Eksempel 2: Oppklaring av voldtekt i 2008

I 2009 ble fem chilenske statsborgere pågrepet for grove tyverier. Da det var mistanke om organisert kriminalitet, kontaktet Kripos flere land gjennom Interpol-samarbeidet, og det ble oversendt fingeravtrykk og DNA-profiler til mange av disse. Et nordisk land fikk treff mot en sporprofil i sitt nasjonale DNA-register. Dette sporet stammet fra en uoppklart sak hvor to unge jenter var blitt voldtatt av fire ukjente menn.

Eksempel 3: Oppklaring av voldtekt i 2013

I 2013 ble en kvinne voldtatt av to ukjente gjerningsmenn. Det ble sikret DNA fra to ukjente menn på fornærmede. Sporprofilene ble søkt i DNA-registeret, og det ene gav treff mot et spor sikret i et annet politidistrikt.

De to ukjente profilene ble også sendt for søk i utlandet via Interpol Oslo. Kripos har mottatt tilbakemelding fra politiet i to land, som identifiserte hvert sitt spor mot to menn registrert i deres DNA-registre.

94 Avtalen ble undertegnet av justisministeren i 2009 og endelig godkjent av EU i 2010.

95 Se Jones, Chris: *Complex, technologically fraught and expensive - the problematic implementation of the Prüm Decision*.

96 Dette gjelder IT-systemer for saksbehandlingsstøtte og sikkerhet for beskyttelse av data, samt personell.

97 Kripos har kun tallmateriale siden 2010, noe som må sees i sammenheng med DNA-reformen og opprettelsen av et DNA-saksbehandlingsverktøy ved Kripos i 2009. Det har vært internasjonale treff før 2010.

98 Dom i Stavanger tingrett 21.11.2013.

Fremtidsutsikter

Kripos arbeider for et økt fokus på etterforskning av voldtektssaker. Gjennom bistand i enkeltsaker og kompetansehevende tiltak bidrar vi til å øke kvaliteten på etterforskningen og dermed redusere belastningen for både fornærmede og mistenkte. Kripos' rolle blir også fremhevet av Riksadvokaten.

En viktig del av etterforskningen i voldtektssaker er innhenting av biologiske og andre kriminaltekniske eller elektroniske spor. Funn av en DNA-profil kan få avgjørende betydning for oppklaring av saken. I denne rapporten har vi belyst potensialet i utnyttelsen av eksisterende lovverk og internasjonalt politisamarbeid for å oppklare flere voldtektssaker ved bruk av DNA. Kripos er en sentral aktør også i dette arbeidet og vil fortsette å bistå i enkeltsaker, slik at dette potensialet kan utnyttes bedre i fremtiden.

Ifølge Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress sin omfangsstudie fra 2014 er forekomsten av voldtekt noen gang i løpet av livet 9,4 % hos kvinner og 1,1 % hos menn. Halvparten av alle voldtektene rapportert i studien hendte første gang før fylte 18 år. Det fremkommer også at voldtekt fremdeles er skjult, og at nesten en tredjedel aldri har fortalt noen om overgrepet. Disse opplysningene sier oss ikke bare noe om omfanget av voldtekter, men også hvor komplekst og vanskelig dette temaet er.

Siden forrige års rapport har Kripos lansert en landsomfattende holdningskampanje i samarbeid med Justis- og beredskapsdepartementet. I tråd med Handlingsplanen mot voldtekt 2012–2014 har Voldtektsgruppa i tillegg gjennomført flere tiltak for å heve kvaliteten på politiets etterforskning. Denne rapporten er ytterligere et ledd i Kripos' arbeid med å øke kunnskapen om voldtekter i Norge. Forhåpentligvis vil summen av disse tiltakene føre til en ytterligere forbedring av politiets evne til å forebygge og etterforske voldtekter.

Referanser

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet: *Rapportering fra krisesentertilbudene 2012*

Bitsch, Anne og Kruse, Anja Emilie (2012): "Bak lukkede dører". Cappelen Damm.

Corovic, Jelena: *Offender Profiling in Cases of Swedish Stranger Rapes*, Stockholm University 2013

Dahl, Johanne Yttri og Lomell, Heidi Mork (2013): Fra spor til dom. *En evaluering av DNA-reformen*, PHS Forskning 2013:2

DIXI Ressurssenter for voldtatte (2012): *Rapport fra en spørreundersøkelse om voldtekt*. Oslo.

Eide, Ann-Kristin: *Å være eller ikke være. Brukerundersøkelse i tilknytning til evaluering av overgrepsmottakene i Norge*, Nordlandsforskning NF-notat nr. 1008/2013

Hagemann, Cecilie m.fl. (2012): *Alcohol and drugs detected in urine/blood – background and assault characteristics and clinical findings in cases of drug-facilitated sexual assault in Trondheim, Norway*. ExtraStiftelsen, NTNU og St. Olavs hospital.

Haugland, Gunhild Nystad (2011): *Ingen penis – ingen skade? Når kvinner begår seksuelle overgrep*, Tidsskrift for Norsk Psykologforening, Vol 48, nummer 6, 2011, side 522-528

Hellevik, Ottar (1977): *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. Oslo, Universitetsforlaget.

Helsedirektoratet (2013): *Organisering av rettsgenetiske tjenester i strafferettslig sammenheng*

Helset, Annett Angharad (2009): *Det som ikke kommuniseres. En studie av rettsvesenets behandling av voldtekt*. Oslo, Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Universitetet i Oslo.

Justis- og beredskapsdepartementet: *Handlingsplan mot voldtekt 2012–2014*

Kripos (2013): *Voldtektssituasjonen 2012*, Oslo

Kruse, Anja Emilie (2011): *Hva vet vi om unge som begår seksuelle overgrep*, nettpublikasjon, Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress

Kruse, Anja Emilie, Strandmoen, John-Filip og Skjørten, Kristin: *Menn som har begått voldtekt – en kunnskapsstatus*, Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress: Rapport 1 / 2013

Matningsdal, Magnus (2010): *Norsk spesiell strafferett*, Bergen, Fagbokforlaget.

Meld. St. 7 (2010–2011) *Kampen mot organisert kriminalitet – en felles innsats*

Mjøs, Kristin (2011): *Er det noe som kjennetegner voldtektsforbrytere? En beskrivende studie av personer dømt for voldtekt (§192) i lagmannsretten, perioden 2007–2009*. Trondheim, Psykologisk Institutt, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. (Masteroppgave). NOU (2008:4): *Fra ord til handling: Bekjempelse av voldtekt krever handling*. Departementenes servicesenter, Informasjonsforvaltningen.

Nøttestad, Jim Aage et al: *Oppvekstforhold, levekår og risikofaktorer for tilbakefall hos seksualforbrytere i fengsel: Skiller de seg fra øvrige innsatte?*. Tidsskrift for Norsk Psykologforening, Vol 49, nummer 10, 2012, side 958-963

Oslo kommune, *Overgrepsmottaket ved Legevakten i Oslo: Nøkkeltall 2012 (utkast)*

Riksadvokatens brev av 08.11.2013, ref 2012/00575-030 IFO/ggr 441.1

Rossmo, Kim (2000): *Geographic Profiling*, CRC Press

Skogøy, Elin (2008): *Arbeid med voldsutsatte kvinner med minoritetsbakgrunn*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisert stress, Oslo.

Sætre, Marianne og Grytdal, Veslemøy (2011): *Voldtekt i den globale byen – Endringer i anmeldte voldtekter og seksualkultur*. Oslo, Oslo politidistrikt.

Sætre, Marianne og Grytdal, Veslemøy (2012): *Voldtekt i den globale byen 2011: Anmeldelser og medieoppslag*. Oslo, Oslo politidistrikt.

Thoresen, Siri og Hjemdal, Ole Kristian (2014): *Vold og voldtekt i Norge. En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv*. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisert stress, Oslo. Rapport 1/2014

Østby, Lene (2012): *Hva hindrer utsatte for seksuelle overgrep i å søke hjelp? Innspill til utformingen av en nettportal for overgrepssatte*. Oslo, Diakonhjemmets høyskole, Rapport 2012/6.

Aarli, Ragna (2011): *DNA-bevis. Rettssikkerhet ved bruk av DNA-sakkyndighet i kampen mot kriminalitet*. Cappelen Damm Akademisk.

Artikler hentet fra Internett:

Kronikk i Adresseavisen 5. juli 2013. Også publisert på gemini.no/meninger/mange-voldtekts ofre-har-skyhøy-promise/

www.ba.no/nyheter/article7086888.ece. Hentet ut 2. februar 2014

www.nrk.no/norge/20.000-menn-voldtekte-1.1

Dommer:

Dom i Stavanger tingrett 21. november 2013: 13-107953MED-STAV

Dom i Borgarting lagmannsrett 21. januar 2010: 09-174378AST-BORG/01



POLITIET
KRIPOS

KRIPOS

Telefon 23 20 80 00, desken 23 20 88 88
Brynsalleen 6
Postboks 8163 Dep, 0034 Oslo
Internett: www.politi.no/kripos